

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**BÂKÎ VE NEVÂYÎ ÖRNEKLERİNDE
OSMANLI VE ÇAĞATAY EDEBİ DİLLERİNDEKİ DOĞU
ALINTILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Begüm ARSLAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

İZMİR

2023

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BÂKÎ VE NEVÂYÎ ÖRNEKLERİNDE
OSMANLI VE ÇAĞATAY EDEBİ DİLLERİNDEKİ DOĞU
ALINTILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Begüm ARSLAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı

İZMİR 2023

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “BAKİ VE NEVAYİ ÖRNEKLERİNDE OSMANLI VE ÇAĞATAY EDEBİ DİLLERİNDEKİ DOĞU ALINTILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Begüm ARSLAN

ÖNSÖZ

İslamiyet'in kabulü ve coğrafi sebeplerin etkisi, altı asır sürececek olan Türk edebiyatının şekillenmesine temel hazırlamıştır ve Türk edebiyatı tarihinde daha çok 'Klasik Türk Edebiyatı' olarak adlandırılan yazılı edebiyatın, tartışmalar olsa da, İran edebiyatının etkisiyle ve uyarlama eserlerle başladığı kabul edilmektedir. Ömer Faruk Akün, TDV İslam Ansiklopedisi'nin *Divan Edebiyatı* maddesinde bu konuda şunları yazmıştır:

“Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.” (Akün, 1994, s.389).

Yazı dilinin ve edebiyat dilinin temelinde ve teşekkülünde kültür hayatının rolü oldukça mühimdir. Türkçe edebiyat dilinin tarihsel gelişmesinde Farsça edebiyat dilinin büyük bir etkisinin olması bu yüzdendir. Öyle ki sanılanın aksine edebiyat dilindeki ve yazı dilindeki Arapça alıntılar dahi Farsçadan alıntılanmıştır. Yine bu yüzden klasik Türk edebiyatı şairlerimizin birçoğu, Farsça divanlar veya divançeler tertip etmiştir; ancak sadece birkaçının Arapça divanı vardır. Onlar da Arapçanın ana dili olduğu çok dilli coğrafyalarda yetişmiş Fuzulî ve Kansu Gavri gibi isimlerdir.

Edebiyat geleneğindeki bu etki sebebiyle tarihî Türk coğrafyasının gerek batısında gelişen Osmanlı edebiyatının gerekse doğusunda gelişmiş Çağatay edebiyatının temsilcilerinin İranî edebiyat geleneğini örnek alarak Türkçe edebiyat diline İranî edebiyat dilindeki sözcükleri veya yapıları hem Türkçe karşılıklarıyla uyarladıkları hem de aynen alıntılادıkları bilinmektedir. Öyle ki *gam çekmek* (gam keşiden), *gam yemek* (gam hürden), *çile çekmek* (çile keşiden), *gönül almak* (dil burden), *gönül vermek* (dil dâden), *gönül çekmek* (dil keşiden) gibi deyimlik kullanımlar bile Farsçadan yapılmış

anlam aktarmaları ya da öyküntüler yoluyla adapte edilmiş örneklerdir. Ayrıca edebiyat dilindeki Arapça alıntılarının büyük bir çoğunluğu da yine Farsçadan alıntılanmıştır.

Çağatay edebiyatının zirve ismi olan Nevâyî ile Osmanlı edebiyatının zirve ismi Bâkî birçok özellikleri bakımından birbirlerine benzemektedir. İkisi de şehirli, iyi eğitim görmüş, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen ve üstelik hanedan çevresinde olan ve devlet görevlerinde bulunmuş entelektüel kişiliklerdir. Bâkî'nin Kanuni Sultan Süleyman'la, Nevâyî'nin ise Timurlu sultanı Hüseyin Baykara'yla yakınlıkları bilinmektedir.

Nevâyî'nin ve Bâkî'nin şiirlerinde kullandıkları ve büyük bir çoğunluğu İran edebiyat geleneğinden alıntılanmış Farsça ve Arapça sözcüklerin karşılaştırmalı olarak incelenmesine dayanan tezin temel hedefi Farsçayı ve Arapçayı gayet iyi bilen bu iki büyük şairin Çağatay ve Osmanlı edebiyat dillerine, İran edebiyat geleneğinden gelen ve uyarlamaları ile farklı anlamlarda kullandıkları Doğu alıntılarını ve çok anlamlılaştırdıkları alıntıları tespit etmektir.

Nevâyî ve Bâkî'nin bütün eserleri bugüne kadar ayrı ayrı olarak birçok yönüyle incelenmiş ve birçoğu da yayımlanmıştır. Bu tez, Sabahattin Küçük tarafından tenkitli ve dizinli olarak yayımlanmış *Baki Divanı* (2019) ile Önal Kaya'nın hazırladığı *Ali Şir Nevâyî - Fevâ'idü'l-Kiber (İnceleme - Metin - Dizin)* başlıklı doktora tezi (1989) temel alınarak hazırlanmıştır.

Genel olarak İran edebiyatı etkisinde ortaya çıkıp gelişen Klasik Türk Edebiyatı, yerli ve yersiz bir şekilde öykünmecî ve gayrî millî olarak değerlendirilebilmektedir. Bu edebiyatta kullanılan tür ve şekillerin yanı sıra eserlerinde yer alan Arapça ve Farsça sözcükler ve yapılar bu değerlendirmeye zemin hazırlamaktadır. Tezin Sonuç bölümünde Türk şairlerin İran edebiyatından öykünmeyip kendi sanatçılıkları ölçüsünde millî katkılar yaptıkları leksikolojik olarak ortaya çıkarılmıştır.

ÖZET

Bu çalışmada Baki'nin Divan'ı ile Ali Şir Nevâyî'nin Fevâyidül-Kiber adlı eseri üstünde leksikolojik inceleme yapılmıştır. Sabahattin Küçük tarafından tenkitli olarak yayımlanmış “Baki Divanı”na (2019), Furkan Öztürk'ün “Bakî Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)” başlıklı doktora tezine (2007) ve Önal Kaya'nın hazırladığı “Ali Şir Nevâyî - Fevâyidül -Kiber (İnceleme - Metin- Dizin)” başlıklı doktora tezine (1989) dayalı olarak hazırlanan bu çalışmada, o eserlerin dizinlerinde yer alan Farsça ve Arapça kökenli alıntı sözcükleri birkaç farklı açıdan karşılaştırılmıştır. Sonuç bölümünde ise her iki şairde ortak olmayan Doğu alıntıları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

In this study, a lexicological analysis was made on Baki's Divan and Ali Şir Nevâyî's Fevâidü'l-Kiber. In this thesis based on Sabahattin Küçük's critically published "Baki Divanı" (2019), Furkan Öztürk's doctoral thesis titled "Bakî Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)" (2007) and Önal Kaya's "Ali Şir Nevâyî - Fevâidü'l-Kiber (İnceleme - Metin- Dizin)" (1989), which was prepared based on these works and their indexes, the Persian and Arabic origin loanwords in the indexes of those works were compared in several different ways. In the conclusion part, an evaluation has been made on the Eastern borrowings that are not common to both poets.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
1. GİRİŞ.....	1
1.1. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA OSMANLI EDEBİYATI.....	1
1.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ÇAĞATAY EDEBİYATI.....	4
1.3. NEVÂÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	7
1.3.1. <i>Hayatı</i>	7
1.3.2. <i>Eserleri</i>	10
1.4. BÂKÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	18
1.4.1. <i>Hayatı</i>	18
1.4.2. <i>Eserleri</i>	21
2. İNCELEME.....	23
2.1. BÂKÎ VE NEVÂÎ'DE ORTAK OLAN DOĞU ALINTILARI	23
2.2. BÂKÎ VE NEVÂÎ'DE ORTAK OLMAYAN DOĞU ALINTILARI.....	33
3. SONUÇ	86
4. KAYNAKLAR	87
5. TEŞEKKÜR	91
6. ÖZGEÇMİŞ	92

1. GİRİŞ

1.1.Klasik Türk Edebiyatında Osmanlı Edebiyatı

Türk edebiyatında büyük bir yer edinen, o dönemde yetişen pek çok sanatçının, özellikle de şairlerin elinde çok köklü ve güçlü bir edebiyat haline gelen Osmanlı edebiyatına çeşitli zamanlarda farklı adlandırmalar verilmiştir: “edebiyât-ı kadîme”, “şî'r-i kudemâ”da denilen bu edebiyatın ürünlerinden de bazen “âsâr-ı eslâf” olarak söz edilmiştir. Daha sonraları ‘havas edebiyatı’, ‘saray edebiyatı’ veya ‘Enderun edebiyatı’, ‘skolastik edebiyat’, ‘medrese edebiyatı’, ‘ümme edebiyatı’, ‘ümme çağı edebiyatı’ gibi isimler de verilmiştir. Günümüzde ise Osmanlı edebiyatına, ‘yüksek zümre edebiyatı’, ‘klasik edebiyat’, ‘klasik Türk edebiyatı’ şeklinde adlandırmalar da eklenmiştir. (Akün 1994, 389).

“Bu edebiyatı ifade etmek için doğrudan doğruya “littérature classique” sözünün tercümesi durumunda olan “edebiyât-ı tasnîfiye” adı bile düşünülmüştür (Ali Ekrem, “Lisân-ı Nazmda Eşkâl ve Efkâr”, DEFM, nr. 1 [Mart 1332], s. 16). Ali Ekrem daha da öteye giderek “edebiyât-ı Osmâniyye-i tasnîfiye” der (Mesâlik-i Edebiyye, İstanbul 1333-1334, s. 28). “Divan edebiyatı” sözü bunlar arasında en yenisi olduğu kadar en fazla tutulanını da teşkil etmiştir.” (Akün, 389).

Türlü yakıştırmalar ve gerekçelerle pek çok isimlendirme yapılan, altı asırlık bir edebiyatı içine alan bu köklü edebiyatın isimlendirilmesi konusunda araştırmacılar tarafından pek çok fikir ayrılıkları da oluşmuştur.

Türklerin Müslüman olması ve İslamiyet’i kabul etmesinde etkisi olan Arap ve İranlıların Türk milletine sadece inanç ve fikirler bakımından tesir etmediği şüphesizdir. Coğrafi olarak bir arada yaşamının getirdiği iç içelik ve din ortaklığı ile beraber Türkler, Arap ve özellikle de İran edebiyatının tesiri altında kalmıştır. (Mengi, 2005, 11)

Türklerin Müslüman oldukları çağdan Batılılaşmaya başladığı Tanzimat dönemine kadar olan 6 asırlık süreci kapsayan klasik Türk edebiyatı; şekil, dil, söyleyiş biçimi, içerik bakımından İran edebiyatı ve Arap edebiyatının tesiri altında gelişen; ama onu taklit etmeyen gelenekleşmiş bir edebiyat dönemidir. Şairlerin

manzum eserlerini topladıkları deftere “divan” adını vermelerinden dolayı bu edebiyata daha çok “Divan edebiyatı” denmektedir. Manzum ürünleri daha çoktur; fakat mensur türde de birçok eser verilmiştir. Bu yüzden de mensur eserlerin de şiir gibi sanatlı, kafiyeli olduğu ve çoğunlukla süslü nesir örnekleri olduğu tespit edilmiştir. (Mengi, 2005, 16). İslamiyet’in kabulünden önce geçiş dönemi olarak adlandırılan ve İslam kültürü etkisinde gelişen Türk edebiyatının ilk örneklerini görmeye başladığımız Karahanlı Devri eserleri klasik Türk edebiyatına zemin hazırlamaktadır. (Mengi, 2005, 21) İslamiyet’in kabul etmesiyle birlikte Arapça ve Farsçanın etkisi görülmeye başlamıştır. Medrese ve ilim çevrelerinde Arapça ilim dili olarak görülürken Farsça da edebiyat dili olarak benimsenmiştir (Akün, 1994, 390).

“Divan şiirinin asıl hüviyetini bulmuş örnekleriyle meydana çıkışı, XI ve XII. yüzyıllarda edebî dil olarak yazılı mahsullerini henüz ortaya koymamış gözüken Batı Türkçesi yani Oğuz lehçesi sahasında ancak XIII. yüzyılda ilk ve sınırlı belirtilerini verir. İran kültür sahasına komşu bir çevrede daha XI. asırda, bu kültürün tesiri altında yeni Farsça’dan azımsanamayacak derecede kelimeler almasına karşılık kendi kelime varlığından bir kısmını unutmaya başlamış olduğu Kâşgarlı Mahmud tarafından belirtilen (Dîvânü lugâti’t-Türk, tıpkıbasım, vr. 26) Oğuz lehçesi Türk hânedan sülâlelerinin Gazne, Büyük Selçuklu, Hârizmşahlar ve Atabegliler’in hâkimiyet kurdukları, İranlı nüfusun ağır bastığı bölgelerde daha yazı dili olma durumuna geçmemiş bulunuyordu.” (Akün, 1994, 392)

İran edebiyatı hayranlığının olduğu ilk dönemlerde şairler şiirlerini, edebiyatın dili olarak gördükleri Farsça ile yazıyorlardı ve özellikle XI. yüzyıldan itibaren Türk şairler divan edebiyatı şiirine kendi ana dili ile değil, İran dili ile başlamışlardı. Bu dönemde Türk dili ile yazılı bir edebi eser henüz yoktur. Tamamen Farsça yazılan eserlerden Türk diliyle yazılmış eserlere geçişte etkili hususlardan biri XIII. yüzyılda Anadolu’da yayılmaya başlayan tasavvuf cereyanıdır. Böylece dini-tasavvufi edebiyatın doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Net olmamakla birlikte Divan edebiyatının Anadolu’daki ilk örnekleri 14. yüzyılda Hoca Dehhani ve Şeyyad Hamza ile görülmektedir (Akün, 1994, 392-394).

“Divan şiiri, Türkçe’nin edebî dil olarak Farsça’nın yerini aldığı Beylikler devrinden başlayarak kendisini temellendiren gelişmesini sürdürür ve Osmanlı

asırlarında bütün gelenekleriyle zenginleşme yolunu tutarken kendisi dışında Kıpçak, Hârizm ve Âzerî sahası edebiyatları da büyük sayılamayacak lehçe farklılıkları içinde klasik şiirin ilk verilerini Türk edebiyatına kazandırır. Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-hakâyık'tan sonra araya iki asırlık bir duraklama ve boşluk devresi girmiş gözüken Şark Türkçesi'ndeki klasik edebiyat yavaş ve sessiz bir yürüyüş içinden Çağatay lehçesi adı altında biraz daha farklılaşmış, yeni hususiyetler kazanmış bir dille XV. asrın hemen başından itibaren tekrar sahnede görünür.” (Akün, 1994, 394).

Özellikle 16.asırda Osmanlı'daki gelişmeler ve değişmelerle birlikte kültür ve edebiyat alanındaki çalışmalara da önem verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde padişahlar ve devlet büyükleri, şiire ve sanatçıya değer verip himaye altına almışlardır. Bu devirde diğer sahalara göre Osmanlı sahası edebiyat alanında iyice yetkin bir hale gelmiştir. Divan edebiyatı, Fars edebiyatı ile boy ölçüşecek düzeye yaklaşmıştır. Artık İran şiirinden ayrı bir Türk şiiri meydana getirmiş olan usta sanatçılar, eserlerini sadece Farsça değil Türkçe de kaleme almaya başlamışlardır. Eserlerinde yerli ve milli unsurları İslami kültür birikimleriyle harmanlamışlardır (Mengi, 2005, 152).

Bu dönemde şiir estetik yönden de zirveye ulaşmış ve şairlerin ustalık eserlerini vermeye başladığı dönem olmuştur. Din, tasavvuf, aşk, rintlik, tabiat vb. en çok işlenen konular arasındadır.

“İslâm kültürüyle yetişen Divan şairleri bu kültürün bir parçası olarak Arapça ve Farsçayı şiir dilinde kullanmışlar, hatta bu dillerde yazmayı hüner saymışlardır. Bu nedenle bir önceki yüzyılda başlayan Arapça ve Farsçanın Türk dili üzerindeki etkisi bu yüzyılda daha da artmış ve bu durum özellikle bazı mensur eserlerde dili anlaşılabilir hale getirmiştir. Şiirde gazel ve mesnevi dili kasidelerinkine bakarak daha sadedir. Kasidede ise artistik hüner göstererek beğenilme kaygısı ağır bastığından dil önceki dönemlere göre daha ağırlaşmıştır. Bu yüzyıldan itibaren Türkçenin aruza uydurulması, Farsça, Arapça kelime ve tamlamaların şiir dilinde artırılmasıyla sağlanacaktır. Ayrıca şairlerin sade Türkçeyle yazdıkları şiir örnekleri de vardır.” (Mengi, 2005, 153)

Klasik Türk edebiyatında vezin ve kullanılan nazım şekilleri İran edebiyatının etkisindedir. Klasik nazım şekilleri olan gazel, kaside önemli bir yer tutmaktadır ve diğer nazım biçimleri bu iki nazım şeklini hiçbir dönemde geri planda bırakamamıştır. Bu iki nazım biçimi dışında rubai, mesnevi, tuyuğ, terci-i bend, terakib-i bent, mesnevi, müstezad, şarkı gibi örneklere de rastlanmaktadır (Akün, 1994, 404-407).

Gelenek haline gelmiş ve belli kalıpların dışına çıkmayan sanatçıların muhteva bakımından da sınırlı olduklarını söylemek mümkündür. Şair, kendisinden öncekileri örnek alarak ve kendini o yolda geliştirerek geleneğin getirdiği sınırlar içinde eserler üretmiştir. Genelde bütün divanlar aşk konusu üzerine kurulmuştur (Akün, 1994, 398).

Özellikle XV. ve XVI. asırlarda en olgun dönemini yaşayan Osmanlı edebiyatının genel hatlarıyla İran edebiyatı etkisinde geliştiğini söylemek mümkündür. Klasik Türk Edebiyatı, yerli ve yersiz bir şekilde öykünmecî ve gayrî millî olarak değerlendirilebilmektedir. Altı asır süren Klasik edebiyat döneminin inkişafında başlarda şairler Fars dilini ve edebiyatını örnek alsalar da ilerleyen dönemlerde millî ve yerli unsurlarla ve Türk dilinin ustaca kullanımı ve şairlik yetenekleri ile Fars edebiyatı ve Türk edebiyatını sentezleyerek yeni ve asırlarca sürecek Osmanlı edebiyatının oluşmasına katkı sağlamışlardır. Türk şairlerin sadece İran edebiyatına öykünmeyip kendi sanatçılıkları ölçüsünde edebiyata millî katkılar yaptıkları şüphesizdir.

1.2.Klasik Türk Edebiyatında Çağatay Edebiyatı

Adını Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'dan alan bu edebiyat, XIV. asırdan itibaren Çağatay ulusunun hakim olduğu sahada “Çağatayca” üretilen eserler olarak kabul edilmektedir. M. Fuad Köprülü “Çağatay” ismini geniş anlamda Cengiz'in çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın Orda devletlerinin medeniyet ve kültür merkezlerinde XIII.- XV. yüzyıllarda gelişen ve Timurlular devrinde zengin bir edebiyat yaratan ‘Orta Asya edebî lehçesi’ şeklinde tarif eder (Erarslan, 1993, 168):

“ “Çağatayca” dediğimiz edebî lehçe, Moğol istilâsından sonra, İslâm medeniyeti te’siri altında yerleşip gelişen edebî Doğu Türkçesi’dir ki, bunda “Hârizm” ile “Altınordu-Kıpçak” sahalarının nüfûzu, Türkistan’ın doğu ve batı sâhalarının nüfûzundan şüphesiz daha fazla olmuştur. Bu lehçe XIII. asrın ikinci yarısında ve bilhassa XIV. asırda “Hârizm” ve “Kıpçak” sahalarında lâyıkıyla işlendikten sonra, XV. asırda “Mâverâünnehir” ve “Horasan”da en olgun seviyeye erişmiş ve asırlarca Hazer denizi’nden “Kansu”ya kadar uzanan geniş Türk sahasının edebî lisanı olarak yaşadığı gibi, hattâ “İran, Azerbaycan, Anadolu, Mısır, Hindistan” Türk saraylarında da büyük bir nüfûz kazanmıştır.” (Köprülü, 1980, 276).

Çağatay edebiyat dilinin temeli bakımından birçok araştırmacı tarafından yapılmış çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Kemal Eraslan; Radloff ve Korş gibi araştırmacıların, Çağataycayı yapay bir dil olarak gördüklerini ve Eski Uygurcanın Karahanlılar devrinden itibaren gelişen devamı olduğunu ileri sürdüklerini, Borovkov’un, bu görüşü reddederek Çağatay edebiyatı dilinin kaynağının Orta Asya Türk dili olduğunu kabul ettiğini, Eckmann’ın ise Çağatay Türkçesini XX. yüzyıla kadar kullanılmış olan edebiyat dili olarak kabul edip Karahanlıca ve Harezmîcenin devamı olarak nitelendirdiğini söyler ve ekler:

“Bütün bu görüşlere dayanarak şunu söyleyebiliriz ki Çağatay edebî dilinin teşekkülünde müşterek Orta Asya yazı dilinin ve Moğol istilâsından sonra mahallî şiveler karışmasının büyük ölçüde rolü olmuştur. Ayrıca İslâm kültürü ile Fars edebî dilinin bu teşekkülde önemli tesirini de hesaba katmak lâzımdır. Fars edebiyatını örnek alan ve ona ulaşmağı gaye edinen Çağatay edebiyatının, bilhassa üslûpta geniş ölçüde tesir altında kalacağı tabî idi. Nitekim Farsçanın resmî dil olarak Orta Asya Türk devletlerinde hüküm sürmesi, klâsik Fars edebiyatının gelişmesinde Türk devletleri yöneticilerinin teşvik ve yardımları, Nevâyî’nin kendi devrindeki kalem sahiplerinin Türkçe yerine Farsça yazmalarından yakınması, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.” (Eraslan, 1986, 565-566).

XV. yüzyılda Türkistan’da kültür ve sanat bakımından büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Moğol istilasından sonra devletin sosyal ve kültürel yapısı içinde büyük ilerlemeler ve değişimler kaydedilmiştir. Bu dönemde Kâşgarlı’nın Hakaniye

dediği Karahanlı Türkçesi yerini bir başka müşterek Orta Asya Türkçesi olan Çağatay yazı diline bırakmaya başlamıştır. Ali Şir Nevâyî ile zirveyi gören bu yazı dili, Altınordu sahasında XIII.-XV. yüzyıllarda gelişmeye başlamıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında yetişen şairler arasında Emîrî, Sekkâkî, Lutfî, Mirza Haydar, Mirza Gedâyî, Yakînî ve Atâyî vardır (Mengi, 2005, 97). Hüseyin Baykara zamanında en verimli dönemini yaşayan Çağatay edebiyatı ve dilinin dönemleri hakkında çeşitli ve farklı tasnifler vardır (Bkz. Eraslan, 1986, 566-567). Ancak K. Eraslan'ın da benimsediği ve esasen Fuat Köprülü'ye ait tasnife göre beş devreye ayırmak mümkündür (Erarslan, 1993, 169-175):

İlk Çağatay Devri:

Moğol saldırısından hemen sonra ortaya çıkmaya başlayan ve Çağatay edebiyatının kuruluş devri olarak kabul edilen bu dönem XIII-XIV. yüzyılları kapsamaktadır. O yüzyıllarda hakim olan Hakaniye (Karahanlı) Türkçesi, dönemin siyasî gelişmeleri ve Moğol istilasına sebebiyle hakimiyetini kaybetmiştir. 15. Yüzyılda kurulan ve Timur'un imparatorluğu altında sosyal, kültürel alanda büyük bir ilerleme kaydetmiştir ve önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Ali Şir Nevâyî ile de ilk Çağatay edebiyatı örnekleri verilmeye başlamıştır. Klasik Çağatay edebiyatı adı verilen döneme hazırlık evresidir.

Klasik Çağatay Devri Başlangıç:

XV. asrın ikinci yarısına tekabül eden Klasik Çağatay Devrinin bu ilk döneminde şiirler vermeye başlayan sanatçıların klasik şiirin ilk örneklerini ortaya koydukları dönemdir. Bu dönemin önemli temsilcileri arasında Sekkaki, Lutfi, Nevâyî, Gedâyî gibi şairler bulunmaktadır.

Klasik Çağatay Devri:

Nevâyî ve Baykara devri olarak anılan Klasik Çağatay devri XV. Yüzyılın ikinci yarısını kapsamaktadır. Bu dönemde devrin zirve ismi olan ve Çağatay edebiyatının kurucusu kabul edilen Ali Şir Nevâyî, altın çağını yaşamaktadır. Bu devirde birçok siyasi sebeple devlet zayıflamakta ve sarsılmaktadır. Buna rağmen

kültür, sanat ve edebiyat alanındaki gelişmeler devam etmektedir. Baykara'nın gayretiyle Çağatay dili daha da güçlenmektedir. Timurlu hükümdarlar devlet dili olarak Farsçayı kullanırken Ali Şir Nevâyî yazdığı eserleri ile Çağatay dilini ön plana çıkarmıştır. Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevâyî ve Hamîdî bu dönemin önemli temsilcilerindendir.

Klasik Devrin Devamı:

XVI. yüzyılda Çağatay edebiyatı yaşamaya devam etmiştir. Orta Asya'da ve Hindistan'da olmak üzere iki ayrı sahada varlığın sürdüren Çağatay yazı dilinin klasik nesir örneklerinden olan Babür Şah'ın Babürname'si bu döneme damga vuran eserlerdendir.

Gerileme ve Çöküş Devri:

XVII-XIX. yüzyılları kapsayan bu dönem hem siyasî hem de kültürel olarak bir gerileme devri olmuştur. Klasik Devir'de ortaya çıkan eserlere benzeterek eserler ortaya çıkarılmışsa da taklitten öteye gidilememiştir. Edebiyat bakımından bir çöküş yaşandığı halde Çağatay yazı dili geniş bir sahaya yayılmıştır. XX. yüzyıldan itibaren Çağatay edebiyatı da yerini Özbek edebiyatına bırakmıştır.

1.3.Nevâyî'nin Hayatı ve Eserleri

1.3.1. Hayatı

Çağatay edebiyatının zirve isimlerinden biri olan Nizameddin Ali Şir Nevâyî 9 Şubat 1441 yılında Herat'ta doğmuştur. Babası Kiçkine Bahadır, Babür Şah'ın sarayında önemli mevkilerde bulunmuştur. Annesinin babası olan Ebu Sa'id Çiçek'in Hüseyin Baykara'nın dedesi Mirza Baykara'nın beylerbeyi (uluğ bey) olması sebebiyle küçük yaşlarından itibaren Hüseyin Baykara ile büyüyen Nevâyî 1447 yılında babası ile birlikte Irak'a gitmiştir. Bu seyahat sırasında, Timur'un hayatını anlatan Zafer-nâme'nin müellifi Mevlana Şerefeddin Ali Yezdi ile tanışmış ve aralarında geçen konuşmayı da daha sonra Mecâlisü'n- Nefâ'is adlı eserinde anlatmıştır (Kut,1989, 449).

1449'dan sonra Horasan'a dönen Nevâyî, artık Babür Şah'ın hizmetine giren babasının kendi oğlunun himayesini de Babür'e vermesiyle Hüseyin Baykara ile eğitim görmeye başlamıştır. Ali Şîr 15 yaşlarındayken babasını kaybetmiş ve babasının vefatından sonra da Babür'ün himayesinde olmaya devam etmiştir. Ancak Babür'ün 1457'de Meşhed'deki vefatından sonra, Hüseyin Baykara Merv'e dündüyse de Nevâyî Meşhed'de kalmayı ve eğitimini sürdürmüştür. Bu sırada da Timurluların kuşçu emirlerinden Seyit Hasan Erdeşir'in mesuliyeti ve alakasında olmuştur. O dönemde Şeyh Kemal-i Tevbetî ile tanışmış ve ondan ders almıştır. Meşhed'de eğitim görürken aynı zamanda birçok İranlı alimden ve şairden dersler almıştır. Bu önemli isimlerden bazıları Kemal Türbetî ve Derviş Mansûr'dur (Kut, 1989, 449; Bülbül, 2019, 68).

1464'te Meşhed'den Herat'a giden Ali Şîr, burada Ebû Said Mirza'nın hizmetine girdi, lâkin ondan pek ilgi göremeyince Semerkant'a geçti. Burada Hâce Celaledin Fazlullah Ebû'l-Leysî'nin medresesine devam etti. Hüseyin Baykara tahta geçene kadar da Semerkant'ta kaldı. Hüseyin Baykara'nın tahta geçtiği 1469 yılında Baykara'nın hizmetine girmiştir ve kendisine verilen mühürdarlık görevini üstlenmiştir. Artık devlet adamı olan Nevâyî, Baykara'ya 'Hilâliyye' adlı meşhur kasidesini sunmuştur.

“Hüseyin Baykara eski arkadaşını kendine nişancı olarak tayin etmişse de devlet işlerinden pek hoşlanmayan Ali Şîr bir süre sonra bu görevi Nizâmeddin Süheylî'ye bırakmıştır. Ali Şîr, Hüseyin Baykara tarafından Muhammed Yâdigâr Mirza'ya karşı açılan sefere katıldı (1470) ve taht üzerinde hak iddia eden bu şehzadeyi bizzat yakalayarak hükümdara teslim etti. Bir süre sultanın divan beyi ve nedimi oldu.” (Kut, 1989, 450).

Birçok devlet görevinde bulunan, türlü hadiseler ve entrikalara tanıklık eden Ali Şîr Nevâyî, 1472'de 'Divan Beyi' unvanını almış ve türlü yolsuzluklara karşı mücadelelerde bulunmuştur. 1490 yılında bu görevinden ayrılan Ali Şîr Nevâyî, 1492 yılında Abdurrahmân Camî'nin vefatı, şahit olduğu saray entrikaları, taht mücadeleleri ve Hüseyin Baykara'nın oğulları, torunları ile yaşadığı siyasi bazı münasebetleri sebebiyle hayli yıpranmıştır ve son yıllarını Herat'ta geçirdikten sonra,

seferden dönen Baykara'yı karşılamaya geldiği esnada geçirdiği kalp rahatsızlığı sebebiyle 1501 yılında hayata gözlerini yummuştur (Kaya, 1996, IX).

Klasik Çağatay edebiyatının oluşumunda önemli bir yeri olan ve Çağatay edebiyatının zirve şahsiyeti olarak tanınan Ali Şîr Nevâyî (1441-1501) birçok mensur ve manzum eserler vermiştir. Şiire Farsça ile başlamıştır ve daha 15 yaşındayken kendisini şair olarak tanıtmayı başarmıştır. Sonraları Türkçe şiirler de yazmaya başlamış ve bu yüzden de *zû'l-lisâneyn* (iki dil sahibi) diye tanınmıştır. Nevâyî'nin Orta Asya'daki Türk dilinin ve Türk edebiyatının gelişmesinde büyük bir etkisi vardır. Hatta bu etkisinden dolayı Çağataycaya "Nevâyî dili" dahi denmiştir. Eserleri Anadolu ve Azerbaycan sahalarında da okunan Nevâyî'yi Osmanlı şairleri bir üstat olarak tanımışlar ve onun şiirlerine XV. yüzyıldan itibaren çeşitli nazîreler yazmışlardı (Kut, 1989, 450).

Nevâyî'nin yeteneğinin yanında ailesinin de onu yönlendirmesi ile sanata, bilime, şiire ilgisi erken yaşlarda başlamıştır: "*Nevâî'nin küçükken okumaktan çok hoşlandığı ve elinden düşürmediği eser, Feridü'd-din-i Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı olmuştur. Nevâî, bu esere o kadar merak sarmış ki, kimseyle konuşmaz, bu kitaptan başka bir şeyle uğraşmazmış. Çocuklar arasındaki dedikoduları duyan babasıyla anası, kaygıya kapılarak kitabı saklamışlar. Fakat o yine gizlice okumaya devam etmiştir.*" (Levend, 1965, 49).

Babası Kiçkine Bahadır'ın hece ölçüsü ile şiirler yazdığı, Herat'taki evinde şairleri, ressamı, müzisyenleri ağırladığı bilinmektedir. Ayrıca kendisini himayesi altına alan Babür Şah'ın Türkçe şiirler yazması, ilk şiirlerini Farsça yazan Ali Şîr'i Türkçe şiirler yazma konusunda cesaretlendirmiş ve ona ilham olmuştur (Bülbül, 2019, 129). İran edebiyatının zirveye ulaştığı ve Farsçanın devlet dili olarak hüküm sürdüğü dönemde Nevâyî, Türkçenin Farsçadan üstün bir dil olduğunu söyleyerek genç sanatçıları Türkçe yazmaya teşvik etmiştir.

Ali Şîr'in eserlerinde devrinin sosyal ve kültürel yansımaları görüldüğü gibi aynı zamanda usta sanatçılığı ve özgün dili de ön plana çıkmıştır, çoğu zaman üstatlarının üzerinde eserler vermiştir (Kaya, 1996, XI). Türkçe şiirlerinde 'Nevâyî',

Farsça şiirlerinde ‘Fânî’ mahlasını kullanan sanatçı, kendisi gibi sanatçıları bir araya toplayarak ve dostu Hüseyin Baykara’nın da desteğini alarak Herat’ı bir kültür merkezi haline getirmiştir (Bulut, 2017, 27).

Şairin mesnevi, divan, tezkire, dil, musiki, tarih gibi birçok tür ve konuda yaklaşık 30 eseri vardır. Bu da sanatçının Çağatay edebiyatının oluşumunda, gelişiminde büyük bir etkisi olduğunu kanıtlamaktadır (Kaya, 1996, XI).

1.3.2. Eserleri

Ali Şîr Nevâyî’nin eserlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1.3.2.1. Divanları

İlk Divan

Bu eser çocuk ve gençlik yıllarına ait şiirlerini içermektedir. Kendisinin oluşturduğu ilk divanı olmadığı için çoğu kaynakta eserleri arasında zikredilmemektedir. Nevâyî’nin şiirlerinden faydalanılarak başkaları tarafından oluşturulmuştur (Bulut, 2017, 28).

Bedâyi’ü’l Bidâye

Hüseyin Baykara’ya sunduğu ve “ilk güzellikler” anlamına gelen divanında 842 şiir vardır. Eserin bilinen dört nüshası vardır (Bulut, 2017, 28; Bülbül, 2019, 132).

Nevâdirü’n-Nihâye

1476-1483 yıllarında yazdığı şiirlerini “son yaratılış harikaları” anlamına gelen Nevâdirü’n-Nihâye adlı eserinde toplamıştır. Sanat bakımından değeri olan bu eseri 693 şiirden oluşmuştur. Bu iki divanda bulunan şiirler daha sonra Hazâinü’l-Maâni adlı esere dağıtılmıştır. (Bülbül, 2019, 127, 134).

Hazâinü'l-Maânî

“Anlamlar hazinesi” anlamına gelen eseri Garâibü's-Sigâr, Nevâdirü'ş-Şebâb, Bedâyiü'l-Vasat, Fevâidü'l-Kiber isimli divanlarında yer alan şiirleri bir araya getirip harmanlayarak düzenlemiştir. Külliyyât-ı Devâvîn olarak da anılan bu eser 55 bin mısradan oluşur (Bülbül, 2019, 135).

Garâibü's-Sigâr

“Hüseyin Baykara”nın şiir yazmada durgunlaştığı sırada Nevâî'ye iki ayrı divan daha tertip edip sayılarını dörde çıkarmasını söylemesi üzerine, Nevâyî ilk tertiplediği iki divanı ile daha sonra yazdıklarını bir sınıflamaya tâbi tutmuş ve divanlarının sayısını dörde çıkararak ilkinde, kendi deyimiyle “tufûliyyette vâki bolgan garib mânalara” Garâibü's-Sigar adını vermiştir.” (Kut, 1989: 450).

Nevâdirü'ş-Şebâb

“Gençlik Harikaları” adıyla bilinen bu divanı 20-35 yaş arasındaki şiirlerini içerir. Bu divan Nevâyî'nin tarifine göre onun yiğitlik eseridir (Bulut, 2017, 29, 136).

Bedâyi'ü'l-Vasat

“Orta Yaşın Güzel Sözleri” anlamına gelen bu divanı 35-45 yaş arasında yazılmış şiirlerinden oluşur (Bülbül, 2019, 136).

Fevâidü'l-Kiber

“İnce Yararlılıklar” ya da “Büyükülüğün Faydaları” anlamına gelen divanı 45-60 yaş arasında yazılmış şiirlerinden oluşur. Nevâyî'nin ifadesi ile ömrünün sonuna doğru yazdığı şiirleri konu edinmektedir (Bulut, 2017, 29, 136).

Farsça Divan

Divân-ı Fânî adıyla da bilinen 12 bin mısralık Farsça divanıdır. Fânî mahlasıyla kaleme almıştır (Bülbül, 2019, 138).

1.3.2.2. Hamseleri ve Mesnevileri

Beş mesneviden oluşan hamsesi ile Türkçede ilk hamse yazarı olan Nevâyî'nin örnek aldığı isimler Genceli Nizamî ve Emir Hüsrev Dehlevî'dir. 46 bin beyitten oluşan mesnevisini hocası ve ilham aldığı kişi olan Câmî'ye sunmuştur. Hakanın diliyle yani öz Türkçeyle yazdığı bu mesnevilerle Türk dilinin itibarının artmasına da katkı sağlamıştır. Toplamda altı mesnevi yazmış olan şairin Lisanü't Tayr dışında kalan mesnevileri hamsesinde yer almaktadır (Bülbül, 2019, 139-143).

Hayretü'l-Ebrâr

“Hayrete Şayan İyilik” ismiyle Türkçeye aktarılan bu eser Nizâmî'nin Mahzenü'l Esrâr adlı eserine nazire olarak yazılmış ve toplamda 4.000 beyitten oluşmuştur. Hamsenin ilk hikayesi olan bu mesnevi, şairin kendi ruh dünyası ve felsefi düşünceleriyle alakalıdır. İki yüzlü sofuları ve cahilleri yüceltenleri eleştirmiş, mağrurluğa kapılan büyük mevki sahiplerini yermiş ve birçok insanı anlatan konulara değinmiştir (Bülbül, 2019, 143-146).

Leylâ vü Mecnûn

3.622 beyitten oluşan bu mesnevi Hüsrev-i Dehlevî'nin hikayesine nazire olarak kaleme alınmıştır. Nevâyî, bu mesneviyi Türk kültürüne uyarlayarak Türk dilinin gücünü bir kez daha kanıtlamış ve ortaya koymuştur (Bulut, 2017, 29).

Ferhâd u Şîrîn

Nizâmî ve Hüsrev-i Dehlevî'nin Hüsrev ü Şîrîn'ine nazire olarak yazılan bu eserde Hüsrev yerine Ferhad'a yer verilmiştir. Meczâî aşktan

ilahî aşka geçişin en güzel şekilde anlatıldığı eserlerden biri olan ve Türk şehzadesini ön plana çıkartarak milli duyguları da eserinde barından bu yapıt Nevâyî'nin en meşhur eserlerinden biri haline gelmiştir (Bülbül, 2019, 146-148).

Seb'a-i Seyyâre

5.000 beyit ve 50 bâbdan oluşan bu mesnevi ilk defa Firdevsî'nin Şehname adlı eserinde işlenmiştir. “Yedi Seyyar Yıldız” ya da “Yedi Gezegen” anlamına gelmektedir (Bülbül, 2019, 152). Bu hikâyeyi ilk olarak Firdevsi, Şehnâmesi'nde işlemiştir. Firdevsi'den sonra aynı eseri Nizâmi, *Heft Peyker* adıyla kaleme alırken, Emîr Hüsrev de *Heşt Bihişt* adıyla kaleme almıştır (Bulut, 2017, 30). Behram'ın hikayelerini konu alır (Bülbül, 2019, 30).

Sedd-i İskenderî

“İskender Kalesi” anlamına gelen hamsenin son mesnevisi Nizâmî ve Firdevsî tarafından konu olarak işlenmiştir. Bu hikayede Hüseyin Baykara ile oğlunu konu alan Nevâyî, hocası olan Camî'ye de övgüler göndermeyi ihmal etmez. Bir filozof olan İskender karakteri üzerinden hikayelere yer vermiştir (Bülbül, 2019, 153).

Lisânü't-Tayr

Ferîdü'd-dîn Attâr'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinin bazı ilaveler ve kısaltmalarla yapılmış bir çevirisidir (Tören, 2001, 5). 3.553 beyitlik ve hamse dışında kalan mesnevisi olan Lisânü't-Tayr'da Farsça şiirlerini Fânî mahlası ile kaleme almıştır. Eser, konu bakımından benzerlik gösterse de içerik olarak tamamen Nevâyî'ye özgü bir biçimde şekillenmiştir. Eserde 14 kuştan bahsedilmektedir (Bulut, 2017, 31).

1.3.2.3. Tezkireleri

Mecâlisü'n Nefâ'is

Türk edebiyatında yazılmış olan ilk şairler tezkiresi olarak geçen bu eser, birçok şairin ilham kaynağı olmuştur. “Nefislerin Meclisi” anlamındaki adıyla bilinmektedir. Hüseyin Baykara’ya ithaf edilmiş olan tezkirenin Türk diliyle yazılmış olan ilk tezkire olması oldukça önemlidir. Bir giriş ve sekiz bölümden oluşmaktadır (Bulut, 2017, 32; Bülbül, 2019, 171).

Nesâ'imü'l-Mahabbe

“Sevgi Rüzgarları” ya da “Sevgi Esintileri” adıyla Türkçeye aktarabileceğimiz bu eser, veliler tezkiresi olarak geçmektedir. Din büyükleri ve Türk tasavvufu hakkında bilgiler içermektedir. Eser Abdurrahman-ı Câmî’nin miladî 1478’te yazdığı Nefehâtü'l-üns min Hazarâti'l-Kuds adlı evliyaların hayat hikâyelerini ihtiva eden Farsça eserinin Çağatay Türkçesine tercümesidir (Kut, 1989, 451). Ali Şir Nevâyî, eseri Çağatay Türkçesine tercüme etme sebebi olarak Türk okuyucuların eserden faydalanmaları gerektiğini göstermektedir. Esere kendine has eklemeler de yapan Ali Şir Nevâyî, Nesâ'imü'l-Mahabbe adlı eseriyle kendi zamanına kadar yaşamış olan yüzlerce Türk sufisini Türk kültür dünyasına kazandırmıştır (Bulut, 2017, 31).

1.3.2.4. Dil ve Edebiyat Eserleri

Muhâkemetü'l Lugâteyn

Farsça ile Türkçenin dil özelliklerini ve imkanlarını inceleyen, iki dilin muhakemesini yapan bu eser, XV. yüzyılda Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış olup Türkoloji açısından çok mühim bir yer ihtiva etmektedir. Türk dilinin Farsçadan üstün olduğunu savunan Nevâyî, eserinde birçok ansiklopedik bilgilere de yer vermiştir (Bülbül, 2019, 179). İki dilin mukayesesine dayanan eser Divânu Lügâti't-Türk'ün gibi

Arapça ile Türkçenin yarışması değil, Türkçe ile Farsçanın boy ölçüştürmesi olarak yazılmıştır. Yani Divânu Lügâtî't-Türk'ün yazılış gayesi olan Türkçenin Arapçayla “at başı gittiğini” ispatlamak için değil, çok daha iddialı olarak dilsel delillerle Türkçenin Farsçaya üstün olduğunu ispatlamak için kaleme alınmıştır. Eser hem dil tarihi hem de edebiyat tarihi açısından önemli bir kaynak olmaktadır (Bulut, 2017, 37-38).

Risâle-i Muammâ

Anlaşılmayan, bilinmeyenler anlamına gelen bu eserin tam sözlük karşılığı “Bilmece Kitapçığı” olarak açıklanmaktadır (Bülbül, 2019, 179).

Mîzânü'l Evzân

“Ölçüler Terazisi” olarak Türkçeye aktarılabilecek bu eser o dönemde yaygın olarak kullanılan aruz vezniyle ilgili bilgiler vermek için yazılmış ve üç bölümden oluşan eseridir. Eserin asıl önemli kısmı Türklerin kullandığı nazım şekillerini açıklamasıdır. Tuyuğ, koşuk, Türkî, muhabbetname, arazvârî, cenge gibi nazım şekillerini incelemiştir (Bülbül, 2019, 181-182).

1.3.2.5. Dini ve Ahlâkî Eserler

Çihil Hadis

Bir kırk hadis tercümesidir. Her hadisi dörder dizelik dörtlükler şeklinde çeviren Nevâyî bu eseri dostu Hüseyin Baykara'ya ithaf etmiştir (Bülbül, 2019, 185).

Sirâcü'l-Müslimîn

“Müslümanların Işığı” anlamına gelen bu eser, dinî konulu olmasına rağmen oldukça güçlü bir edebî anlatım biçimine de sahiptir. Devrinin Türk diline ait dinî terimlerine de yer vermekte olması eseri önemli bir

hale getirmektedir. Hacca gitmek istemesi ve Baykara'dan izin alamaması üzerine bu eseri yazmıştır. Eser şeriata ait kanunları, Allah'ın sıfatlarını ve İslam'ın şartlarını ihtiva eder (Kut, 1996, 452; Bülbül, 2019, 188).

Münâcât

“Yakariş, yalvarma” gibi anlamlara gelen bu eserde Allah'a yakarma ve dilekte bulunma amacıyla yazılan şiirlere yer verilmektedir. Düz yazı biçiminde yazılmış bir münacat örneği olması onu klasik edebiyatta yazılmış olan birçok münacat örneğinden ayırmaktadır (Bülbül, 2019, 190).

Nazmü'l-Cevâhir

Hz. Ali'ye ithaf edilmiş olan bu eser 1485 yılında kaleme alınmıştır. Üç bölümden oluşan bu eser “Pırlanta Dizeler” anlamına gelmektedir (Kut, 1996, 453).

Mahbûbü'l-Kulûb

Nevâyî'nin hayatı ve özellikleri hakkında bilgiler vermesi bakımından da oldukça mühim olan bu eser, Cami'nin Baharistan'ı ile Sâdi'nin Gülistân'ını hatırlatan ve üç ana kısımdan oluşan bir eserdir (Bülbül, 2019, 192).

1.3.2.6. Tarihî Eserler

Târîh-i Enbiyâ vü Hükemâ

Başlığı “Bilgeler ve Nebiler Tarihi” anlamına gelen eser 1485'te kaleme alınmış olup Hz. Âdem'den başlayarak son peygamber olan Hz. Muhammed'e kadar olan büyük kişileri içeren nesir türünde ve üç bölümden oluşan bir eserdir (Kut, 1996, 453).

Târîh-i Mülûk-i Acem

“Acem Hükümdarları Tarihi” olarak bilinen eserde İran’ın tarihi anlatılmaktadır. İran hükümdarlarını dört hanedana göre tasnif etmiş şairin bu mensur eserinde yarı mesnevi tarzında yazılmış iki beyitlik şiirlere de rastlanmaktadır (Kut, 1996, 453).

Zübdetü’t Tevârîh

Kaynaklarda adı geçen ancak bir türlü bulunamayan eserlerinden birisidir. Zeki Velidî Togan bu eserin İlhanlı ve Timurlu padişahlarının tarihini anlattığını söylemektedir (Bulut, 2017, 36; Bülbül, 2019, 201).

1.3.2.7. Diğer Belgeler

Vakfiyye

1481’de süslü nesir olarak kaleme alınmış olan ve birinci kişi ağzından anlatılmakta olan bu eserde Nevâyî’nin yaptırmış olduğu vakıfları öğrenmekle birlikte Hüseyin Baykara’ya düzdüğü methiyeleri de görmek mümkündür (Bulut, 2017, 36).

Münşeât

1492’den sonraki mektuplarını topladığı eserinin adıdır. Hüseyin Baykara ve oğluna yazılan mektupları içinde barındırmaktadır. Devri ve hayatı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir (Bulut, 2017, 36).

1.3.2.8. Biyografik Eserler

Hâlât-ı Seyyîd Hasan-ı Erdeşîr

Anı ve yaşam öyküsü türündeki bu eserinde Nevâyî hocasının öyküsünü anlatmaktadır. Mürşidi Seyit Hasan’ın vefatı üzerine onun hayatını kaleme almıştır (Bulut, 2017, 33).

8.2.Hamsetü'l-Mütehayyirîn

Hocası ve üstadı olan Camî'nin vefatından sonra kaleme alınan bu eser “Hayret Veren Beşleme” anlamına gelmektedir. Nevaî, Camî'nin erken yaşlarından itibaren öğrenimini, şiirle ilgilenmesini, tasavvufa olan merakını, Nakşibendi tarikatındaki müşidlerini ve tarikattaki durumunu anlattır (Bulut, 2017, 32).

Hâlât-ı Pehlevân Muhammed

Azerbaycan Atabeglerinin kurucusu Şemseddin İlideniz'in büyük oğlu ve Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'ın kardeşi Pehlivan Muhammed'in ölümü üzerine onun hayatını ve hatıralarını aktardığı bu eser de Nevâyî'nin biyografi türünde yazılmış eserleri arasında değerlendirilmektedir (Bülbül, 2019, 174).

1.4.Bâkî'nin Hayatı ve Eserleri

1.4.1. Hayatı

Asıl adı Mahmud Abdülbâkî olan ve Türk şiirinin zirve ve ölümsüz isimlerinden birisi Bâkî, 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yaşadığı dönemde büyük ses getirmiş ve ‘Sultânü’ş-Şuarâ’ unvanını almış olan, Fatih Camii müezzinlerinden Mehmet Efendi'nin oğlu olan şair, yoksul bir ailede yetiştiği için çırak olarak saraçlık mesleğine girmiştir (Çavuşoğlu, 1991, 537; Budak, 2018, 15).

Okumaya olan hevesi ve arzusu sayesinde medreseye tahsili görmüştür. ‘Sünbül’ redifli kasidesini sunduğu Karamânîzâde Mehmet Efendi'den ders almıştır. Bu dönemde şiire ilgi duymaya başlayan ve medresede daha sonraları şöhret kazanacak genç şairlerin, medrese arkadaşlarının da tesiriyle hızla ilerlemeler kaydeden büyük şair, Zâtî'nin de dikkatini çekmiştir (Budak, 2018, 15). Sık sık Zâtî'nin dükkanına giderek şiirlerini takdirine sunmuş ve değerlendirmiştir. Hatta Zâtî, genç şairin bir beytini düzenleyerek gazel haline getirmiştir (Çavuşoğlu, 1991,

537). Bu da şairin genç yaşta olmasına rağmen yeteneği ve estetiğiyle ön plana çıktığını göstermektedir.

1552 senesinde yeni açılan Süleymaniye Medresesinde öğrenimine devam eden Bâki seferden dönen Kanuni'ye sunduğu kasidesiyle şöhretini arttırmaya başlamıştır. Bir yıl sonra Halep kadılığına atanan şair, Halep Beylerbeyi'ne "hilal" redifli gazelini sunmuştur. Devlet büyüklerine sunduğu kasidelerle gönülleri kazanan ve şairliği parlayan Bâki, sonraları müderrislik görevlerinde de bulunmuştur. Kanuni'ye takdim ettiği kasideleri ile de artık "Sultânü's-Şuarâ" olarak anılmaya ve tanınmaya başlamıştır (Budak, 2018, 16). Refah seviyesinin yükseldiği, hayatının maddî ve manevî olarak doyuma ulaştığı dönemde babasının ve çok sevdiği, himayesi altına girdiği Kanunî'nin 1566'daki ölümü üzerine derinden sarsılan Bâki, görkemli bir mersiyeyle 'padişahı'nı uğurlamıştır. Tahta çıkan II. Selim'e cülûsiye sunan ve Sokullu Mehmed Paşa'nın koruması altına giren şairin çekemezlik ve kıskançlıklar yüzünden parlayan şöhretine gölge düşürülmüştür. İftiraların asılsız olduğunu kanıtlayan Bâki tekrar müderrisliğe tayin edilmiştir ve sonraları şeyhülislâmlığa kadar yaklaşmıştır; ancak birçok sebepten ötürü umutlarını kaybeden Bâki, Rumeli Kazaskerliği görevinden de en sonunda kendisi istifa etmiştir. (Çavuşoğlu, 1991, 538). Yaşlanan ve yalnızlaşan şair, 1600 yılında sinirsel hastalıkların sebebiyet verdiği öfke kriziyle geçirdiği rahatsızlık sebebiyle İstanbul'daki evinde hayata veda etmiştir (Budak, 2018, 18).

Eşiğine kadar geldiği ancak bir türlü ulaşamadığı şeyhülislamlık mevkii dışında genç yaşlarından itibaren ciddi bir itibar ve takdir kazanmış olan şair, hayatındaki iniş çıkışlara ve aksaklıklara rağmen dört devlet büyüğü tarafından el üstünde tutulmuş ve övgülerini kazanmıştır. Öyle ki onun ünü tüm Türk dünyasına yayılmış, Azerbaycan, İran, Irak, Hicaz ve Hint saraylarına kadar uzanmıştır (Çavuşoğlu, 2018, 539).

16. yüzyılda Zâtî, Hayretî, Usûlî, Fuzûlî gibi usta şairler aracılığıyla Türk şiiri, İran edebiyatı ile yarışacak duruma gelmiş ve özellikle bu dönemde devrin ekabirlerinin çabası ve desteğiyle yüksek bir edebiyat oluşmuştur. Bu ortamda gelişip

yetişen Bâki, yeteneğinin ve parlak zekasının altında güzel bir zemin bulmuş ve bunu değerlendirmiştir (Kaplan, 2013, 13).

Birçok edebiyat araştırmacısı tarafından da övgüyle bahsedilen ve devrinin ve ötesinin görkemli şairi olarak anılan Bâkî'nin edebî şahsiyeti ile ilgili değerlendirmeler yapan alimlerin yazdıkları şu şekildedir (Kaplan, 2013, 18):

“Mehmet Fuad Köprülü: “Son zamanlarda bazı müdekkiklerin onu lirizmden tamamiyle mahrum ve haksız yere şöhret kazanmış orta kıymette bir şair addetmeleri de aynı derecede mübalağalı ve haksızdır. Fuzûlî'yi kendi müstesna ve erişilmez mevkiinde bir tarafa bırakacak olursak, umumiyetle XVI. asrın en büyük Osmanlı şairi sayılan Bâkî, Osmanlı şiirinin tekâmülü üzerindeki derin ve devamlı tesiri bu takdire layık olduğunu isbât etmiştir.”

Mine Mengi: “Soyuttan çok somutu, gözle görüleni anlatmaya dönük Baki'nin şiirlerinde İstanbul'un mevsimleri, mehtaplı geceleri, güzelleri ve doğa oldukça sık yer alır. Bâkî doğaya, zevk ve eğlenceye açık yönü ve üslubu ile Şeyhülislam Yahya ve Nedim'e öncü sayılmıştır. Şiirlerinde musiki, renk ve ı ışık unsurlarına önemli ölçüde yer ayırmıştır.”

Agâh Sırrı Levend: “Bâkî'nin en büyük muvaffakiyeti, lisana kudretle tasarrufu sayesinde, Türkçeyi temiz bir şekilde ifade etmiş olmasıdır. Filhakika, Bâkî'ye kadar daima tesadüf edilmekte olan lüzumsuz imaleler, zihafklar, şivesizlikler, Bâkî'nin eserlerinde görülmez. Bâkî'nin ifadesinde selaset ve ahenk vardır. Türkçe kelimeleri aruz vezniyle ilk telif eden odur. Bâkî, ilk defa olarak İstanbul şivesini edebiyatımıza getirmiştir.”

Bâkî, padişahlara sunduğu ve sayesinde tanındığı kasidelerinin yanında esas şöhretini gazelleriyle yakalamış olan ve XVI. yüzyıl Osmanlı şiirinin gazel şairidir. Çağdaşı olan Fuzûlî'den ayrılan ve manevî ıstırap, acılar yerine şiirinde hayatın zevk ve eğlencelerine yer veren şair, şiirin söyleyiş biçiminde yenilikler yaparak dil hatalarını mümkün olduğunca en aza indirmiştir. (Çavuşoğlu, 1991, 539)

Rind bir şair olan ve şiirlerinde neredeyse hiç tasavvufa yer vermeyen Bâkî'nin şiirlerinde tabiat ve İstanbul önemli bir yer tutar. Ayrıca şiir diline İstanbul

Türkçesini getirmiş olmasıyla da kendisinden sonra gelen Şeyhülislam Yahya ve Nedim’e öncülük etmiştir (İpekten, 2020, 27).

1.4.2. Eserleri

Bâkî’nin eserlerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

Divan:

İlk defa Kanûnî Sultan Süleyman döneminde onun isteğiyle düzenlenmiştir. Burada dinî şiirlere hiç yer vermemiştir. Daha sonra yeni şiirleri de eklenerek Divan’ın farklı düzenlemeleri ortaya konmuştur. Bu Divan üç kez basılmıştır:

Dîvân-ı Bâkî: İstanbul, 1276

Bakî’s Diwân Ghazellijjat: Yayınlayan Ord. Prof. Rudolf Dvorak

Bakî, Hayatı ve Şiirleri: Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından ilk kez Latin harfli basılmıştır.

Son olarak da Sabahattin Küçük tarafından Bâkî Dîvânı adıyla doktora tezi olarak yayınlanmıştır (Çavuşoğlu, 1991, 540).

Fezâilü’l-Cihâd:

Müslüman askerlerini gayr-i müslimlerle savaşa hazırlayan bu eser Ahmed b. İbrahim’in Arapça eserinden Türkçeye tercüme edilmiş ve Sokullu Mehmed Paşa’ya takdim edilmiştir. Önsözü ağır ve sanatlı bir dille yazılmasına rağmen kitabın çevirisi genel olarak sade, anlaşılır bir dille yapılmıştır (İpekten, 2020, 43).

Me’âlimü’l-Yakin fî Sîreti Seyyîdi’l-Mürselîn:

Sokullu Mehmed Paşa’nın emriyle tercüme edilen mensur eserinde Şâfi mezhebinin inanış ve kurallarını Hanefî mezhebine göre değiştirmiştir (İpekten, 2020, 43).

Fezâ'il-i Mekke:

Yine Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle Türkçeye tercüme edilen bu eser Baki'nin Mekke'de görevde olduğu sıralarda bitirilmiştir. Mekke'nin tarihçesinden, orada hüküm süren sultanların yaptırdığı eserlerden bahsettiği eseri İstanbul'a dönüşünde III. Murad'a sunulmuştur (İpekten, 2020, 44).

2. İNCELEME

2.1. BÂKÎ VE NEVÂYÎ'DE ORTAK OLAN DOĞU ALINTILARI

Teze esas olarak Çağatay klasik edebiyatının zirve ismi Nevâyî'nin yaşlılık dönemi divanı olan Fevâ'idü'l-Kiber adlı eseri ile Osmanlı klasik edebiyatının 'olgunluk devri' kabul edilen XVI. asrının 'sultânü's-ş-şu'arâ'sı olan Bâkî'nin Dîvân'ı bilhassa seçilmiştir. Mükemmel olarak Farsça ve Arapça da bilen bu isimlerin Doğu alıntılarını yetkince kullandıklarına şüphe yoktur.

Bu tezde bu şairlerin anılan divanları hakkında daha önce çalışılmış eserler esas alınmıştır. Bâkî için, ilk baskısı 1994 yılında yapılan ve Sabahattin Küçük tarafından tenkitli olarak yayımlanan "Bâkî Divanı" (2019) ve Furkan Öztürk'ün İsmail Hakkı Aksoyak danışmanlığında hazırladığı, sonrasında da iki cilt olarak yayımlanan (2016) "Bâkî Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)" adlı doktora tezi esas alınmıştır. Ali Şir Nevâyî içinse 1989 yılında Mustafa Canpolat danışmanlığında ve Önal Kaya tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış "Ali Şir Nevâyî - Fevâ'idü'l-Kiber (İnceleme - Metin- Dizin)" başlıklı eser temel alınmıştır.

Bu eserlerin temel alınmasındaki gaye, bilgisayar ortamına aktarılmalarındaki ve bu sayede incelenmelerindeki kolaylıktır. Önal Kaya'nın ve Furkan Öztürk'ün daha sonra yayımlanmış eserlerinin esas alınmamasındaki sebep de budur.

Söz konusu eserler akademik ve bilimsel olarak yayımlandıkları için ve o eserlerde sözcükler Türkolojinin bilimsel geleneğinde yerleşik ve alışkın olunan transkripsiyon işaretleriyle gösterildiği için bu tezde özel olarak transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır. Ayrıca son yıllarda bazı Türkologlarca Doğu alıntılarındaki ünsüzlerin, Türk dilinde, köken dillerde olduğu gibi hiçbir zaman telaffuz edilmediklerine dair görüşler de ileri sürülmüştür (Ercilasun 2013; Öztekten 2018; Ercilasun 2019; Öztekten 2022). Buna rağmen yapısında ayın ve hemze harflerinin gösterdiği ünsüzleri barındıran Arapça alıntılar için Türkolojinin alışkın olduğu transkripsiyonlar, eş seslilikleri önlemek üzere incelememizde kullanılmıştır. Ancak bu ünsüzler; Türkçede telaffuz edilmedikleri için bu ünsüzlerin olduğu sözcükler, Türkçenin alfabetik dizgisine göre dizilmişlerdir. Ayrıca uzun ünlüler de incelememizde gösterilmiştir.

Bundan başka incelemeye esas olarak, eserlerin söz varlığında kullanılmış kişi adı, yer adı veya benzeri özel adlar, genelleşmedikleri surette listelere dahil edilmemişlerdir. Ayrıca incelemeyeğimiz eserlerde kökenleri hatalı olarak gösterilmiş sözcükler ise mevcut bilgiler dahilinde düzeltilmiş, ancak o eserlerde verilmiş anlamlara müdahale edilmemiştir.

İncelememize temel teşkil eden eserlerde elbette ortak olan sözcükler vardır. Ancak bu sözcükler, bu tezin amaçları için herhangi bir veri sağlamamaktadır. Yine de örnek olması maksadıyla aşağıda A ve B bölümlerini vermeyi uygun gördük:

A				
BÂKÎ			NEVÂYÎ	
â	F. ey	+	â	F. ey
âb	F. su; akarsu; göz yaşı; sel	+	âb	F. su
âbâd	F. bayındır	+	âbâd	F. bayındır
âb-dâr	F. parıltı, ışıltı; güzel, zarif	+	âb-dâr	F. sulu, taze nükteli, güzel, parlak
âbnûs	F. abanoz; sert, dayanıklı, cila tutan siyah ağaç	+	âbnûs	F. abanoz denilen sert ve siyah bir ağaç
‘aceb	A. acaba; acayip, şaşırtıcı; hoş, güzel	+	‘aceb	A. tuhaf, garip, pek, çok
‘acem	A. İran; İranlı	+	‘acem	A. Arap olmayan, İranlılar
‘âciz	A. aciz, garip	+	‘âciz	A. aciz, güçsüz
‘acz	A. yetersizlik; çaresizlik; acizlik	+	‘acz	A. beceriksizlik
a’dâ’	A. düşmanlar	+	a’da	A. zalim, düşmanlar
‘adâlet	A. adil olma, hakbilirlik,	+	‘adâlet	A. adalet, doğruluk
âdem	A. insan; kişi; Hz. Adem	+	âdem	A. insan, kişi; Hz. Adem

‘adem	A. yokluk	+	‘adem	A. yokluk
âdemî	A. insan, insanoğlu	+	âdemî	A insanoğlu
‘aden	A. Aden denizi	+	‘aden	A. Aden denizi
‘âdet	A. görenek, usul; yakışan; huy	+	‘âdet	A. adet, görenek, usul
‘âdil	A. adaletli, hakbilir	+	‘âdil	A. adil
‘adl	A. adalet, hakkaniyet, doğruluk	+	‘adl	A. adalet, doğruluk
‘adû	A. düşman; rakip	+	‘adû/ ‘adüv(v)	A. düşman
âfâk	A. alem, dünya; etraf, çevre.	+	âfâk	A. ufuklar
âfet	A. musibet, bela, felaket; şuh ve çekici güzel	+	âfet	A. bela; çok güzel
âfitâb	F. güneş	+	âftâb	F. güneş, güzel
âgâh	F. haberi olan, haberli	+	âgâh	F. bilgili, haberli; uyanık
âgâz	F. başlama, başlangıç	+	âgâz	F. başlama
agyâr	A. rakipler; düşmanlar; başkaları	+	agyâr	A. yabancılar, başkaları
âh	F. ah; inilti, feryat	+	âh	F. ah, yazık
ahbâb	dostlar, bildik, tanıdık, sevilen kimseler	+	ahbâb	A. dost- bildik, tanıdık
‘ahd	A. söz verme, söze sadık kalma; devir, zaman	+	‘ahd	A. söz verme, yemin
ahen-ger	F. demirci, demir işleyen	+	âhen-ger	F. demirci
ahger	F. ateş kuru	+	ahger	F. ateş kuru, kızıl ateş

âhir	A. son, nihayet	+	âhir	A. son, sonraki, en sonra
âhiret	ölümden sonraki dünya, öbür dünya	+	âhiret	A. öbür dünya, ahiret
ahkâm	A. buyruklar, hükümler, emirler	+	ahkâm	A. hükümler
ahkar	A. kıymetsiz pek aciz, küçük	+	ahkar	A. pek, çok hakir olan
ahmak	A. kalın kafalı, anlayışsız, aklı kıt	+	ahmak	A. sersem şaşkın
ahmer	A. kırmızı (gül, yakut ve şarabın niteleyicisi olarak)	+	ahmer	A. kırmızı, kızıl
ahter	F. yıldız	+	ahter	F. yıldız
ahvâl	A. hal, durum; olanlar, olaylar	+	ahvâl	A. durumlar, haller
‘âkıbet	A. son, nihayet	+	‘akıbet	A. nihayet, son
‘akl	A. akıl	+	‘akl	A. akıl
‘aks	yansı, yansıma	+	‘aks	A. Yansıma, akis
‘alâmet	A. nişan, belirti, işaret	+	‘alâmet	A. işaret, iz, iri
âlâyîş	F. gösteriş, debdebe, süs	+	âlâyîş	F. debdebe, gösteriş; bulaşma
‘alem	A. sancak, bayrak	+	‘alem	A. bayrak
‘âlem	A. kâinat; yeryüzü, dünya	+	‘âlem	A. dünya, cihan; halk; eğlence; lüzum; mana
‘âlî	A. yüce, büyük görmeli, gösterişli	+	‘âlî	A. Yüksek yüce, ulu
‘alî-şan	A. şan ve şerefi yüce	+	‘alî-şan	A. şan ve şerefi büyük olan; lale adı
allâh	A. tanrı, hudâ	+	allâh	A. Allah

‘âm(m)	A. halk	+	‘am(m)	A. halk tabakası; genel, herkese ait
âmâc	F. nişan tahtası, hedef	+	âmâc	F. nişan tahtası, hedef; saban demiri
amân	A. eminlik, korkusuzluk, bağış, af	+	amân	A. eminlik, korkusuzluk, bağış, af
‘amel	A. iş; dinî davranış; maksat	+	‘amel	A. iş, niyet
âmîn	A. dua ve iyi dileklerden sonra ‘Allah kabul etsin/öyle olsun’ anlamında kullanılan kalıp söz	+	âmîn	A. öyle olsun, ya Rab duamızı kabul eyle
ammâ	A. fakat, ancak, ama	+	ammâ	A. ama, fakat
ân	A. zaman, vakit	+	ân	A. an, pek az bir zaman
‘anber	A. okyanusların bazı kesimlerinden toplanarak parfüm, merhem, krem vb. yapımında kullanılan güzel kokulu madde.	+	‘anber	A. amber, güzel koku, güzellerin saçı
‘anber-âlûd	F. amber kokulu	+	‘anber-âlûd	F. anbere bulaşmış
‘anber-âmîz	F. amber taşıyan, amber sürülmüş	+	‘anber-âmîz	F. amberle karışık
‘anber-efşan/feşan	F. amber saçan	+	‘anber-efşân	F. amber saçan
‘andelîb	A. bülbül	+	‘andelîb	A. bülbül
‘anka	A. anka kuşu, simurg	+	‘ankâ	A. Anka kuşu
‘an-karîb	A. pek yakın zamanda	+	‘an-karîb	A. yakında

‘âr	A. utanma, utanç	+	‘âr	A. Utanma
‘arab	A. Arap	+	‘arab	A. Arap
‘arak	A. ter	+	‘arak	A. ter; rakı
ârâm	F. rahat, huzur; durma, kalma	+	ârâm	F. dinlenme, durma; yerleşme; karar kılma
ârâyiş	F. süs, ziynet	+	ârâyiş	F. süs
‘ârif	A. irfan sahibi, arif	+	‘ârif	A. bilen, irfan sahibi
‘arsa	A. (geniş ve boş) meydan, yer; savaş alanı	+	‘arsa	A. yer, toprak
‘arş	A. göğün en üst katı, arş	+	‘arş	A. gök; dokuzuncu gök; taht; çatı; çadır
‘arûs	A. gelin	+	‘arûs	A. gelin
arz	A. yeryüzü	+	arz	A. toprak, dünya, memleket
‘arz	sunma, takdim; gösterme	+	‘arz	A. sunma
ârzû	F. istek; özlem	+	ârzû	F. istek, arzu, heves
‘âsâ	A. uzun sopa, değnek	+	‘asâ	A. değnek, dervişlerin taşıdıkları değnek
âsân	F. kolay	+	âsân	F. kolay
âsâr	A. izler, alâmetler	+	âsâr	A. eserler, alametler, abideler, hikâyeler
âsâyiş	F. huzur, rahat	+	âsâyiş	F. rahat, huzur, güvenlik
‘asel	A. bal	+	‘asel	A. bal; cennetteki dört sudan biri
asfer	A. sarı, solgun	+	asfer	A. sarı; soluk benizli; kızıl
ashâb	A. sahipler	+	ashâb	A. sahipler;

âsîb	F. zarar, felaket, musibet, bela	+	âsîb	F. çarpışma, bela, zarar
âsitân	kapı önü, eşik; dergah	+	âstân	F. eşik, dergah,
asl	A. kaynak, kök; soy, nesep; özellikle	+	asl	A. asıl, temel, gerçek, soy
aslâ	A. hiçbir zaman, kesinlikle	+	aslâ	A. asla, hiçbir zaman
âsmân	F. gök, gökyüzü;	+	âsmân	F. gök, gökyüzü
âsmânî	F. gök renkli; havaî fişek	+	âsmânî	F. açık mavi; göğе mensup
‘aşık	A. aşık; tutkun	+	‘aşık	A. aşık, seven
âşikâr	F. açık, bariz, ayan	+	âşkâr	F. belli, açık, ortada
âşinâ	F. tanıdık; dost	+	âşnâ	F. tanıdık, bildik
âşûb	F. karışıklık, kargaşa; hiddet, gazap;	+	âşûb	F. kargaşalık, karıştıran
âşüfte	F. perişan; aşktan perişan, sevdalı; hayran	+	âşüfte	F. çılgınca seven; perişan; iffetsiz
âteşîn	F. ateşli, yakıcı; ateş renkli	+	âteşîn	F. ateşten, ateşli; canlı
âteş-nâk	F. ateşli, kızgın	+	âteş-nâk	F. ateşli
atlas	A. atlas kumaş	+	atlas	A. ipekli kumaş
âvâre	F. perişan, zavallı; şaşkın; sevdalı	+	âvâre	F. serseri, işsiz, güçsüz, aylak
âvâz	F. ses, seda	+	âvâz	F. ses, seda
âvâze	F. ses, seda	+	âvâze	F. çığlık
âyâ	F. acaba	+	âyâ	F. acaba
‘ayb	A. ayıplama, ayıp	+	‘ayb	A. ayıp, kusur, leke

âyet	A. ayet	+	âyet	A. Kur'an'ın herhangi bir cümlesi; nişan, alamet
âyîn	F. töre, kanun; tarz; tören; meclis	+	âyîn	F. tören, merasim; usul; durum, hal; gibi
âyîne	F. ayna	+	âyîne	F. ayna
‘ayn	A. göz; kendi, kendisi; ayın harfi	+	‘ayn	A. göz; kaynak, pınar; aslı, kendisi, tıpkısı
‘ayyâr	A. hırsız, hilekâr, dolandırıcı	+	‘ayyâr	A. zeki; kurnaz, hilekâr, dolandırıcı
‘azâb	A. azap, acı	+	‘azâb	A. işkence, üzüntü, keder
âzâd	F. rahat, serbest	+	‘âzâd	F. kurtulmuş, serbest
âzâde	F. rahat, serbest	+	âzâde	F. hür, serbest
a‘zam	A. en büyük	+	a‘zam	A. ulu, büyük
âzâr	F. incitici	+	âzâr	F. incitme, tekdir
‘azîmet	A. gidiş, yöneliş	+	‘azîmet	A. gitme, gidiş
‘azîz	A. daha değerli, daha kıymetli olmak	+	‘azîz	A. sevgili; muhterem
‘azl	A. uzaklaştırılma	+	‘azl	A. işinden çıkarma, yol
âzürde	F. rahatsız, incinmiş	+	âzürde	F. incinmiş

B				
BÂKÎ			NEVÂYÎ	
beyân	A. açıklama, bildirme	+	beyân	A. anlatma, bildirme
beyâz	A. beyaz, ak	+	beyâz	A. aklık, aydınlık
beyt	A. ev, hane	+	beyt	A. ev; beyit
bezm	F. içkili eğlenceli meclis	+	bezm	F. topluluk, içkili eğlenceli meclis

bezm-ârâ	F. meclisi süsleyen	+	bezm-ârâ	F. meclise renk katan hoş sohbet
bî-bâk	F. korkmayan, çekinmeyen	+	bî-bâk	F. korkusuz
bî-bedel	F. benzersiz, eşsiz	+	bî-bedel	F. eşsiz, benzersiz
bî-bünyâd	F. asılsız, temelsiz	+	bî-bünyâd	F. temelsiz, asılsız
bî-çâre	F. çaresiz, zavallı	+	bî-çâre	F. çaresiz, zavallı
bîd	F. söğüt ağacı	+	bîd	F. söğüt ağacı
bî-dâd	F. zulüm, zalim	+	bî-dâd	F. zulüm, işkence; zalim
bî-dâr	F. uyanık, uyumayan	+	bidâr	F. uyanık; uyumayan
bî-dil	F. korkak; kalpsiz aşık	+	bî-dil	F. gönülsüz; aşık; nüktesiz
bîgâne	F. yabancı, ilgisiz	+	bîgâne	F. ilgisiz; yabancı, dünyayla ilişkisini kesmiş
bî-gıışş	F. hîlesiz, samimi, karışksız	+	bi-gıışş	F. saf, karışksız
bî-günâh	F. suçsuz, zavallı, günahsız	+	bî-günâh / bi-güneh	F. günahsız
bî-hâsıl	F. sonsuz verimsiz	+	bî-hâsıl	F. sonsuz, verimsiz
bî-hem-tâ	F. benzersiz	+	bî-hem-tâ	F. benzersiz
bî-hisâb	F. hesapsız, sayısız	+	bî-hisâb	F. sayısız, hesapsız
bihişt	F. cennet	+	bihişt	F. cennet
bîhûde	F. beyhude, boş yere	+	bî-hûde	F. boşuna, boş yere
bî-hûş	F. şaşkın, sersem, deli	+	bî-hûş	F. şaşkın, sersem, deli
bî-ihitiyâr	F. kendiliğinden, elde olmadan	+	bî-ihitiyâr	F. kendiliğinden, elde olmayarak
bî-karâr	F. kararsız	+	bî-karâr	F. kararsız rahatsız
bî-kerân	F. sonsuz, sınırsız, kenarsız	+	bî-kerân	F. uçsuz bucaksız

bî-kes	F. kimsesiz	+	bî-kes	F. kimsesiz
bilâd	A. memleketler	+	bilâd	A. memleketler, şehirler
bilâl	A. ıslaklık	+	bilâl	A. ıslaklık, ıslatış
bi'llah	A. Allah için	+	bi'llâh	A. Allah için
bîmâr	F. hasta, sayrı	+	bîmâr	F. hasta
bînâ	A. ev; yapma, kurma	+	binâ	A. yapı, ev
bî-nam	F. adsız , sansız	+	bî-nâm	F. adsız, sansız
bî-nişân	F. nişansız, işaretlessiz	+	bî-nişân	F. belirsizlik
bî-pervâ	F. çekinmeksizin, sakınmadan	+	bî-pervâ(y)	F. pervasız, korkusuz
bî-rahm	F. merhametsiz	+	bî-rahm	F. merhametsiz
bî-riyâ	F. yalansız	+	bî-riyâ	F. riyasız
bî-sabr	F. sabırsız	+	bî-sabr	F. sabırsız
bisât	A. kilim, döşek	+	bisât	A. satranç tahtası, kilim yaygı
bî-ser	F. başsız	+	bî-ser	F. başsız
bister	F. yatak	+	bister	F. yatak, döşek
bî-sütûn	F. Aşık Ferhat'ın deldiği dağ; gökyüzü	+	bî-sütûn	F. Ferhad'ın deldiği dağ; gökyüzü
bî-vefâ	F. vefasız, hayırsız	+	bî-vefâ	F. vefasız, hayırsız
bûriyâ	F. hasır	+	bûriyâ	F. hasır
bûse	F. öpme, öpücük, öpüş	+	bûse	F. Öpücük
bûstân	F. bostan, bahçe	+	bûstân	F. bahçe, gül bahçesi
bûy	F. koku	+	bûy	F. koku; huy; sevgi; nasip
bülend	F. yüksek, yüce	+	bülend	F. yüksek, yüce
bülend-âvâz	F. haykırma	+	bülend-âvâze	F. haykırma, yüksek ses

2.2. BÂKÎ VE NEVÂYÎ'DE ORTAK OLMAYAN DOĞU ALINTILARI

Bu bölümde, incelediğimiz iki eserdeki sözcüklerden ayıklamalar yaparak sadece bir şairin kullandığı alıntı sözleri seçtik. Bâkî'den 781, Nevâyî'den 877 sözcüğü aşağıdaki listelerde alfabetik olarak listeledik. Kökenleri farklı olan eş sesli sözcükleri, Roma rakamlarıyla ve tireli olarak işaretledik. İnceleme ya da Sonuç bölümünde göndermeler yapabilmek üzere sözcüklere sıra numarası verdik.

Baki Divanı'nda yahut Fevâidü'l-Kıber'de olup da bu listelerde yer almayan sözcükler vardır. Bu tezin amacı, ortak olmayan bütün sözcükleri listelemek değil, burada verilen toplam 1.658 adet sözcük üzerinden bir kesit oluşturabilmektedir.

A	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. âbâdân : F. gelişip güzelleşmiş, bakımlı, bayındır durumda olma	1. âbâ-I : A. babalar
2. abdâl : A. gezgin derviş	2. âbâ-II : A. gök küreleri, seyyareler
3. ‘abd : A. köle, bende, padişahın saraya bağlı hizmetkârları	3. âbile : F. sivilce, çıban, su kabarcığı
4. ‘abes : A. boş; boşuna	4. âb-keş : F. saki, saka, delikli kevgir
5. âb-gîne : F. sürahi; kadeh	5. abraş : A. alacaklı, benekli (at), beyaz ve kırmızı alaca renk
6. âb-gûn : F. hava rengi, mavi; saydam	6. âb-rû : F. su gibi parlak yüz; yüz suyu; şeref; değer
7. abher : A. nergis	7. ‘âc : A. fildişi, bağa
8. ‘abîr : A. çeşitli ot, kök ve maddelerin	8. ‘acâyib : A. tuhaf, garip

özel karışımıyla elde edilen güzel koku	9. ‘aced: A. sayı
9. ‘aceba: A. acaba	10. âdemî-zâd: F. insanoğlu
10. âdâb: A. yerleşmiş görgü kuralları, teşrifat	11. âfât: A. afetler, belalar
11. ‘adîl: A. eşit, denk, benzer	12. âferîniş: F. yaratma, bütün mahluklar
12. âferîn: F. aferin, bravo	13. âfet-engîz: F. afet koparan
13. âfitâb-talat: F. yanağı güneş gibi parlak olan (güzel)	14. âfiyet: A. sağlık
14. afyon: F. Ak haşhaştan çıkarılan sütün pıhtılaşmasıyla elde edilen madde.	15. âgâhî: F. bilgili, haberli olma
15. âgûş: F. kucak	16. âgaşte: F. bulaşmış; başlangıç
16. ahdar: A. yeşil, yemyeşil	17. âgeh: F. bkz. agâh
17. âhen: F. demir; kılıç	18. ahfâd: A. oğullar, torunlar, hizmetçiler, yardımcılar
18. ahen-güdaz: F. demir eritme	19. ahlâk: A. ahlak
19. ahenîn: F. demir gibi sağlam, dayanıklı, sert	20. ahsen: A. pek güzel
20. aher: A. başka, diğer, öbür	21. ahzân: A. kederler, sıkıntılar
21. aheste: F. yavaş, sakın	22. ahzar: A. yemyeşil
22. ahsent: A. aferin, bravo (ahsente ‘güzel yaptın’)	23. ‘akd: A. bağ, düğüm, sözleşme yapma
23. âhû: F. ceylan; güzel ve iri (göz)	24. ‘akîk: A. kırmızı taş
24. ahvel: A. şaşıl	25. ‘akîl: A. akıllı kimse
25. ‘â’id: A. dair, ilgili	26. ‘akl-zidâ: F. aklı açan
26. ‘âk(k): A. anne ve babaya asi olan	27. ‘akreb: A. Akrep burcu
	28. ‘akriba: A. akraba
	29. ‘alâ: A. şan, şeref, büyüklük
	30. ‘alâlâ: A. velvele, tantana, gürültü

hayırsız evlat; dik başlı, asi	31. ‘alâyık: A. ilgiler
27. ‘âkil : A. akıl sahibi, olgun insan	32. a‘lem: A. bilgin, çok bilen
28. akran: A. denk, eş; makam, mevki ve derece bakımından birbirleriyle uygun durumda bulunan kişiler; emsal	33. ‘âlem-ârâyî: F. dünyayı süsleme
29. âl: A. sülale	34. ‘alen: A. açık, aşık
30. a‘la: A. pek yüce, en yüce; şerefli, yüksek	35. ‘aleyhi’s-selâm: A. “selam onun üzerine olsun”
31. ‘ala‘ik: A. alakalar, ilgiler	36. ‘âlî-câh: F. rütbesi yüce, yüksek rütbeli
32. ‘alâka: A. ilgi, arzu	37. ‘âlim: A. bilgin, alim
33. ‘âlem-ârâ: F. cihanı süsleyen	38. allâhu samed: A. “Allah hiçbir şeye muhtaç değildir”
34. ‘âlem-efrûz: F. dünyayı aydınlatan, cihana ışık saçan	39. ‘alleme’l-esmâ: A. “isimleri öğretti”
35. ‘âlem-gerd: F. dünyayı dolaşan	40. âlûfte-vâr: F. iffetsiz gibi, alışmış gibi
36. ‘âlem-gîr: F. dünyayı fetheden, tutan	41. ‘amdâ: A. isteyerek, bilerek
37. ‘âlem-penâh: F. güvenle sığınılacak mekân	42. ‘amîk: A. derin
38. ‘âlem-sûz: F. dünyayı yakan	43. ‘anâ: zahmet, meşakkat
39. ‘âlem-tâb: F. cihanı aydınlatan	44. ‘anâsır: A. unsurlar
40. âlet: A. nesne, araç	45. ‘anber-bâr: F. güzel koku yayan
41. ‘alî-sıfat: F. Hz. Ali gibi kahramanca savaşan	46. ‘anber-fâm: F. amber renkli
42. ‘alî-nazar: A. yüce nazarlı	47. ‘anberîn: F. amber kokulu
43. ‘alî-şan: A. şan ve şerefi yüce	48. ‘anber-sâ: F. amber sürülmüş
	49. ‘ankebût: A. örümcek
	50. ‘arabî: A. Arap ırkından

44. °alîl: A. hasta, illetli	51. âsiyâb: F. su değirmeni
45. allâhu a lem: A. “Allah daha iyi bilir”	52. ârâmî: F. rahatlık
46. âlûde: F. karışmış, bulaşmış	53. °arbede: A. kavga
47. âlûde-dâmen: F. laubali; günahkâr	54. °arbede-cû: F. kavgacı
48. °amâ: A. kör	55. ârdistân: F. İran’da bir yer adı
49. âmâl: A. emeller, istekler	56. °ârız: A. yanak; görmeye engel olan her şey
50. ân: F. cazibe, alım	57. °ârî: A. çıplak, hür
51. °anber-bû(y): A. amber kokulu	58. °âriyet: A. ödünç; iğreti
52. °anber-sâye : F. amber gibi kokan	59. âriz: A. ardıç ağacı
53. °anber-şemîm: F. amber kokulu	60. ârmân: F. hasret, özleme, sıkıntı pişmanlık
54. °anberîn: F. amber kokulu, amberli	61. °arş-cenâb: A. büyüklüğün en yüksek yeri; cennet
55. °anberîn-girîbân: F. yakası amber kokulu	62. °arş-pervâz: F. dokuzuncu göğe uçucu
56. °anberîn-gîsü: F. saçları amber gibi kokan	63. ârzû-mend: F. istekli, hevesli
57. °andelîbân: F. bülbül	64. asâlet: A. soy sop temizliği
58. °arak-nâk: F. terli	65. °ases: A. gece devriye geçen gece bekçisi
59. °arak-rîz: F. terleyen, ter döken	66. asîl: A. terbiyeli, sağlam akşam, ölüm
60. ârâm-geh: F. dinlenme yeri; ikametgah	67. âster: F. astar
61. °ar°ar: A. ardıç ağacı, yabani dağ selvisi.	68. âsûde: F. rahat, tasasız
62. ârâste: F. süslenmiş, süslü	
63. aristû: F. eski Yunan filozofu	

64. °ârız: A. yanak	69. âşâm: F. yeme, içme
65. °âsâ: A. uzun sopa, değnek	70. aşkârâ: F. belli, açık, ortada
66. âsaf: A. Hz. Süleyman'ın Asaf bin Berhiya adlı meşhur veziri; vezir	71. âşkâre: F. belli, açık, ortada
67. âsiyâ: F. su değirmeni	72. âşüfte-hâl: F. hali perişan
68. âsiyâb: F. su değirmeni	73. âşüfte-mizâc: F. aşüfte huylu, kötü huylu
69. °asker: A. asker; ordu	74. âşüfte-nihâd: F. kötü huylu
70. âsmâniyân: F. melekler	75. °atâyâ: A. hediyeler
71. °asr: A. zaman, devir	76. âteş-dânî: F. ateşe tapan
72. âsûde: F. mutlu, rahat, üzüntülerden uzak	77. âteş-engîz: F. fesatçı; dağlama aleti
73. âşiyân: F. kuş yuvası	78. âteş-fiken: F. ateş atan
74. âşiyâne: F. kuş yuvası	79. âteş-gâh: A. ateşe tapanların ibadet yeri
75. °aşk: A. aşk, tutkulu sevgi	80. âteş-geh: F. ateşe tapanların ibadet yeri
76. °atâ: A. cömertlik, ihsan, bağış; hediye	81. âteş-kede: F. ateşe tapanların mabedi
77. °atâ-bahş: F. bağışta bulunan, cömert (hükümdar)	82. âteş-pâre: F. ateş parçası, kıvılcım
78. âteş: F. ateş; kor; ateş rengi	83. âteş-perest: F. ateşe tapan
79. âteş-tâb: F. ateş gibi parlak ve yakıcı	84. °atş: A. susuzluk
80. °âtıfet: A. cömertlik, ihsan etme	85. °ayb-cû: F. insanın ayıbını arayan
81. °attâr: A. attar, aktar	86. °ayb-gû: F. dedikoducu
82. °avâm(m): A. herkes; halk	87. âyîne-dâr: F. ayna tutan; berber
83. °avârif: A. ihsanlar, iyilikler	88. âyîne-fâm: F. ayna renkli
	89. âyîne-gûn: F. ayna renkli

84. âvîze: F. asılı (şey) 85. °avn: A. ihsan, yardım 86. °avret: A. karı, zevce 87. °ayân: A. ileri gelenler 88. °ayân: A. açık, aşık 89. °ayâr: A. saflık, halislik ölçüsü 90. âyât: A. ayetler 91. °azâmet: A. büyüklük, görkem, ihtişam 92. °azb: A tatlı, hoş 93. âzer: F. ateş 94. °azze ve cell: A. °aziz ve şanı yüce	90. âyîne-reng: F. ayna renkli; parlak 91. âyîne-sân: F. ayna gibi 92. °aynek: A. gözlük 93. °aynen tüsemma selsebîl: A. Selsebil diye adlandırılan pınar (Kur°an Dehr Suresi 18. Ayet) 94. âz: F. açgözlülük, hırs, tamah 95. °azâ: A. yas; cenaze töreni; sabır; başsağlığı ziyareti 96. a°zâ: A. organlar 97. âzâde-kadd: F. uzun boy 98. âzâde-veş: F. hür veya serbest gibi 99. °azîm: A. niyetli 100. âzmûn: F. deneme 102. âzürde-cân: F. ruhu incinmiş 103. âzürde-hâtır: F. gönlü incinmiş 104. âzürde-ten: F. teni incinmiş 105. azze men-kanâc: A. ‘kanaat eden aziz olur’
B	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. bâd-bân: F. yelken 2. bâd-pây: ayağına çabuk, hızlı koşan 3. bâdâm-nakşî: F. badem nakışlı	1. bâd-âverd: F. Bizans İmparatoruna ait bir gemide rüzgar tarafından Hüsrev Pervîz'e götürülen

4. bâ-haber: F. haberdar	hazinelerden birinin adı
5. bahâristan: F. çiçekli, yeşillik bahçe	2. bâde-fürûş: F. meyhaneci
6. bahr: A. deniz; aruz bahri	3. bâde-nûş: F. şarap içen
7. bahûr: A. tütsü	4. bâde-nûşî: F. şarap içicilik
8. bacîd: A. uzak; beklenmeyen	5. bâde-pâlâ: F. şarap süzücü
9. bâ-kemâl: F. kemale erişmiş	6. bâde-perest: F. şaraba pek düşkün
10. bâlâ: F. yüksek, üst; uzun	7. bâde-perestâne: F. şaraba taparcasına
11. bâlâ-nişîn: yüksekte oturan; önde gelen, saygın	8. bâde-peymâ: F. şarap içen; şarap ölçen
12. bâlâ-ter: F. daha yüksek	9. bâdiye-peymâ: A.: F. çölde dolaşan
13. bâlîn: F. yastık, minder	10. bâd-pâ(y): F. yel ayaklı; ayağına çabuk kimse
14. bâliş: F. yastık	11. bâd-peymâ: F. rüzgar ölçüsü; faydasız işlerle uğraşan; seyyah
15. bâm: F. kubbe; gökyüzü; tavan	12. bahâdur-veş: F. cesur, yiğit gibi
16. bân: A. söğüt, sevgilinin boyu	13. bahîl: A. cimri
17. bânî: A. bina eden	14. bahr: A. deniz
18. bârî: F. hiç olmazsa, keşke	15. bahşâyîş: F. bağışlayış; merhamet
19. bârî: A. Allah, yaratıcı	16. bahşîş: F. bahşış, bağış
20. basar: A. göz	17. bâhter: F. doğu
21. basît: A. yayvan ve engebesiz arâzi, düzlük	18. bâlâ-dest: F. galip; meclisin en yüksek yeri
22. bast: A. yayma, serme	19. bâre: F. dost; hak; kerre, nevbet
23. batt: A. kaz	20. bârid: A. soğuk
24. bâtın : A. iç	
25. battâl: A. işe yaramaz, kullanılmaz	

26. bâz-I : F. doğan kuşu	21. basîr : A. görüp anlayan, basiretli
27. bâz-II : F. açık	22. batî : A. ağır, yavaş hareketli
28. bâzîçe : F. oyun	23. bâver : F. inanma; tasdik; doğru, sağlam
29. bâzû : F. kol; pazı	24. bâz-gûn : F. baş aşağı; uğursuz, ters
30. be : F. için	25. bacız : A. bazı, birazı, bir kısmı
31. bebr : F. kaplan	26. bâzî : F. oyun, eğlence
32. beççe : F. insan veya hayvan yavrusu	27. bâzil : A. bol bol veren, dağıtan
33. bed-hvâh : F. her işin fenalığını isteyen	28. becâ : A. geniş, bol; geyik, karaca
34. bed-likâ : F. kötü yüzlü, çirkin suratlı	29. be-cüz : F. başka, -den gayrı
35. bedr : A. dolunay	30. bed-cahd : F. sözünde durmayan; vefasız
36. be-her : F. her, her biri	31. bed-fercâm : F. sonu kötü
37. behmen : F. İsfendiyâr'ın oğlu	32. bed-gümân : F. kötü şüphede bulunan
38. be-kebâb : F. kebapta	33. bed-hâl : F. hali kötü, düşkün
39. bende-nevâz : F. kölesini taltif eden	34. bed-hûy : F. huysuz, kötü huy
40. ber-â-ber : F. birlikte	35. bedîc : A. eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir şey icat eden; yeni
41. berât : A. rütbe verildiğini bildiren ferman	36. bedîl : A. karşılık; vekil
42. ber-bâlâ : F. yüce, üstün	37. bed-kâr : F. işi, hareketi kötü
43. berber-istân : Berberistan	38. bed-kâre : F. hareketi, işi kötü
44. ber-dâr : F. asılmış (insan)	39. bed-mest : F. kendini bilmeyecek derecede sarhoş
45. berf : F. kar	40. bed-rûz : F. günü, zamanı kötü
46. berîd : A. postacı	
47. berîn : F. en yüce, en üstün	

48. ber-karâr: F. kararlı	41. belâyî: A. belalı
49. ber-murâd: F. dileğine eren	42. beliyyet: A. felaket; keder
50. berr: A. kara, toprak	43. bem(m): A. tambur, ud gibi müzik aletlerine takılan en kalın tel
51. berş: A. afyon şurubu, keten yaprağı ile yapılan sakinleştirici macun	44. be-nakd: A. parayla
52. be-şarâb: şarapla dolu	45. benefşe-reng: F. menekşe renkli
53. beşâret: A. müjde	46. benî âdem: A. adem oğlu, insan oğlu
54. be-şartı an: F. şu şartla ki	47. ber: F. meyve; göğüs
55. beydak: A. satranç oyunundaki piyon denilen taşlar	48. ber-geşte: F. tersine dönmüş, yüz çevirmiş
56. beyyinât: A. deliller, şâhitler	49. ber-hakk: F. hak üzere
57. beyza: A. çok beyaz	50. ber-hem: F. dağınık, perişan
58. bî-bahâne: F. bahanesiz, sebepsiz	51. ber-hurdâr: F. mesut; nasipli
59. bî-basar: F. görmeyen	52. berkehd: F. koparma; rüşvet; iri yapılı genç
60. bî-cefâ: F. cefasız	53. berk-refât: F. şimşek gibi giden
61. bî-dâd-ger: F. zalim, gaddar	54. berk-rev: F. şimşek gibi giden
62. bî-derd: F. dertsiz, kedersiz	55. ber-serî: F. üstünlük
63. bî-emân: F. emin olmayan	56. besî: F. pek, çok
64. bî-encâm: F. sonsuz, sınırsız	57. beşer: A. insan
65. bi-hamdi‘llâh: A. Allaha şükür olsun	58. be-teng: F. sıkıntılı
66. bî-hâr: F. dikensiz	59. beyâ: A. satma, satış
67. bih-rûz: F. mutlu	60. beyâtî: F. Türk müziğinin en eski makamlarından biridir
68. bî-hûşân: F. şaşkınca	
69. bih-zâd: F. soyu güzel	

70. bî-irâdet : F. iradesiz	61. be-yek bâr : F. birlikte
71. bî-kenâr : F. sonsuz, kenarsız	62. beynebeyn : F. ikisinin ortası
72. bî-kıymet : kıymetsiz, değersiz	63. bezm-arây : F. meclise renk katan, hoş sohbet
73. bi'l-cümle : A. hep, bütün, toptan	64. bezm-geh : F. eğlence yeri
74. billâhi : A. Allah için	65. bî-caded : F. sayısız
75. billûr : A. parlak ve şeffaf cam, kristal	66. bi-caynih(i) : A. olduğu gibi, tıpkı
76. bî-mecâl : F. halsiz, dermansız, bitkin	67. bî-bahâ : F. pafta biçilmeyecek kadar değerli
77. bî-mezâk : F. zevksiz, tat almaz	68. bi-bekâ : F. sonu olan
78. bî-minnet : F. yapılan bir iyiliği gücendirecek şekilde hatırlatmayan, lütufkâr	69. bî-ber : F. meyvesiz
79. bî-misâl : F. eşsiz, benzersiz	70. bî-cân : F. cansız
80. bî-mûcib : F. mûcipsiz, sebepsiz	71. bî-cihet : F. sebepsiz; boşuna, boş yere; akılsız
81. bînâ : F. (iyi) gören; basiretli	72. bî-ciger : F. korkak
82. bî-nazîr : F. eşsiz benzersiz	73. bidcat : A. Peygamberden sonra dinde çıkan yeni şey
83. bî-pâyân : F. sonsuz, tükenmez	74. bî-devâ : F. çaresiz
84. bîrûn : F. dışarı	75. bî-edeb : F. edepsiz, terbiyesiz
85. bî-sebât : F. sebatsız, dönek	76. bî-endâm : F. endamsız
86. bî-sebeb : F. sebepsiz	77. bî-endaze : F. ölçüsüz
87. bîşe : F. ormanlık, sazlık	78. bî-gam(m) : F. gamsız, tasasız
88. bî-tedbîr : F. tedbirsiz	79. bîgâne-tâbc : F. ilgisiz yaratılışlı
89. bî-tekellûf : F. külfetsiz, sıkıntısız	80. bîgâne-veş : F. ilgisiz gibi;
90. bî-vakt : F. vakitsiz, uygunsuz	
91. bî-yed : F. güçsüz	

92. bî-zevk: zevksiz	81. bî-geh: F. vakitsiz, yersiz
93. buhûr: F. tütsü	82. bîh: F. iyi; ayva
94. bûm: F. baykuş	83. bî-hvâb: F. uykusuz
95. bûriyâ: F. hasır	84. bî-haber: F. habersiz
96. bûstân: F. bostan, bahçe	85. bî-hâcib: F. örtüsüz, perdesiz; kaşsız
97. bükâ: A. ağlama	86. bî-had(d): F. sınırsız, hadsiz
98. bûlbûl: F. bülbül	87. bî-hakîkat: F. gerçek olmayan
99. bûlbûlân: F. bülbüller	88. bî-hâl: F. halsiz, düşkün
100. bûlbûle: A. şarap; kadeh	89. bi-hamdi'l-lah: A. “Allah’a şükürler olsun”
101. bûlbûl-sıfat: F. bülbül gibi	90. bî-hanûmân: F. yersiz yurtsuz
102. bülend-himmet: F. çok çalışan, gayretli	91. bî-hatâ: F. hatasız
103. bülend-kevkeb: F. yıldızı yüksek	92. bih-bûd: F. iyi, sağlam
104. bülend-mertebe: F. yüksek mertebe	93. bî-hencâr: F. usulsüz, yolsuz
105. bülend-nazar: F. çok hırslı	94. bihiştî: F. cennetlik
106. bülend-tarz: F. yüce üslup	95. bî-hôd: F. kendinden geçmiş, çılgın
107. bünâgûş: F. koltuk altı	96. bî-idrâk: F. idraksiz
108. bünyâd: F. asıl, esas, temel	97. bî-ikrâh: F. tiksinden, kolayca
109. bürrân: F. keskin	98. bî-ictibâr: F. itibarsız
110. bürûz: A. belirme	99. bî-îtidâl: F. aşırı ölçüsüz
	100. bî-îtimâd: F. güvensiz
	101. bî-kâm: F. isteksiz
	102. bî-kâr: F. işsiz
	103. bî-kesî: F. kimsesizlik

	104. bi'l-küll: A. tamamıyla
	105. billûrîn: F. billur gibi, kristal
	106. bîm: F. korku
	107. bî-mahal: A. yersiz
	108. bî-mihr: F. sevgisiz, şefkatsiz
	109. bi-mikdâr: F. önemsiz
	110. bî-nasîb: F. nasipsiz, talihsiz
	111. bînende: F. uyanık; basiretli
	112. bî-nevâ: F. nasipsiz, çaresiz, muhtaç
	113. bî-nihâyet: F. sonsuz, tükenmez
	114. bircîs: A. Müşteri yıldızı
	115. bi-renglik: F. renksiz
	116. bî-revnâk: F. revnaksız
	117. biryân: F. et kebabı, ateşte kızartma
	118. bî-sâmân: F. parasız, sermayesiz
	119. bismil: F. kesilmiş, boğazlanmış
	120. bî-sükûn: F. hareketlilik, durmazlık
	121. bisyar: F. çok
	122. bîş: F. artık, ziyade
	123. bî-şek(k): F. şüphesiz
	124. bî-şibh: F. eşsiz

	125. bî-tâb: F. yorgun
	126. bî-tâkat: F. güçsüz
	127. bî-taleb: F. isteksiz
	128. bî-tarîk: F. yolsuz
	129. bi't-tabc: A. tabiatıyla, tabii olarak
	130. bî-tehâşî: F. korkusuz
	131. bî-tevakkuf: F. durmadan
	132. bi-vehm: F. korkusuz
	133. bî-yâr: F. sevgilisiz
	134. bîzâr: F. bıkmış, usanmış, küskün
	135. bûd: F. varlık
	136. bucd: A. uzaklık, aralık, boyut
	137. buhl: A. cimrilik, pintilik
	138. bûkalemûn: F. bulunduğu yerin rengine giren hayvan; (<i>mec.</i>) düşüncesini ve işini sık sık değiştiren kimse
	1. bu'l-caceb: A. tuhaf, garip
	2. bu'l-heves: A. aklına geleni yapan, her şeye istekli
	3. bûm: F. baykuş; yer yurt; tarla
	4. burâk: A. Hz. Muhammed'i miraca çıkaran binek

	5. burâkî: A. Burak gibi 6. bûriyâ: F. hasır 7. burût: F. bıyık 8. bûstân: F. bahçe, gül bahçesi 9. bûstânî: F. bostana ait 10. bûstân-efrûz: F. bahçe aydınlatan; horoz ibiği denilen bir çiçek 11. bühtân: A. iftira, yalan 12. bün-gâh: F. oda, yer, çadır 13. bünyâd: F. temel, esas; bina; yapı 14. bürd-bar: F. uysal, sabırlı 15. bürka: A. başörtüsü 16. bürûdet: A. soğuk 17. büt: F. put, güzel 18. büt-hâne: F. puthane 19. büt-kede: F. puthane 20. büt-perest: F. putperest
C	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. câme: F. Elbise 2. ca-be-ca: F. Yer yer 3. câme-hvâb: F. yatak 4. cârûb: F. Süpürge 5. cân-fezâ F. Cana caan katan; gönüle	1. câdde: A. geniş, işlek büyük yol, anayol 2. câlis: A. oturan; tahta çıkan 3. cân-âferîn: F. can yaratan, Tanrı 4. celâ3: A. göç

ferahlık verici 6. can-şıkar F. avcı 7. carü-keş F. süpürücü 8. cedvel: A. cetvel 9. cerî: A. yürekli, cesur 10. ceyb: A. gömleğin açıklığı, yarığı 11. cevşen A. zırh 12. cibâl: A. dağlar 13. cidâl: A. kavga, savaş 14. cûd: A. cömertlik 15. cüllâb: F. gül suyu 16. cünbiş: F. hareket, kımıldanma 17. cüllab: şerbet	5. celâdet: A. kahramanlık, yiğitlik 6. cenâze: A. cenaze, ölü 7. cevf: A. boşluk: uzay 8. cîfe: A. leş 9. cinsiyyet: A. bir cins ile ilgili olma 10. cühûd: A. Yahudi, çıfit 11. cüzv: A. cüz, kısım, parça, bölüm 12. cân-bahşlık F.T. can bağışla- yıcılık, hayat vericilik 13. cân-efrûz F. canı aydınlatan 14. ceres A. hayvanın boynuna takılan çingirak; zindan 15. cürmâne F. Ceza
Ç	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. çâr-bâliş: F. padişahların üzerinde oturdukları dört katlı şilte 2. çâr-deh: F. dolunay 3. çâr-sû: F. dört taraf; pazar, çarşı 4. çenar: F. çınar 5. çenber: F. çember, halka 6. çeşm-zahm: F. nazar değme 7. çaker [2] kul, köle, bende	1. çâder-nişîn: F. göçebe 2. çâder-şeb: F. yatak bağlanan yaygı 3. çâlâk: F. çevik, eline ayağına çabuk 4. çâr-çûb: F. çerçeve 5. çâşnî: F. çeşni, lezzet, tat 6. çegâne: F. küçük çengi tefi, çağana 7. çerb: F. semiz, yağlı; uygun 8. çirk: F. kir, pis 9. çille: F. eziyet, sıkıntı; zevk ve

	safadan el çekerek bir yerde yapılan kırk günlük ibadet 10. çugd: A. baykuş 11. çüst: F. çevik, hareketli 12. çar-çûb: F. Çerçeve 13. çah: F. çukur, kuyu 14. çakın: F. şimşek
D	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. dâmân~dâmen: F. etek 2. dânâ-dil: F. gönlüyle anlayan 3. dâniş-endûz: F. bilgi kazanan 4. dârâ: F. hükümdar 5. dârât: F. debdebe, şan, gösteriş 6. darb: A. vurma, vuruş 7. dâstân: cıvıltı, nağme 8. dacvet: A. davet, çağırma 9. debîr: F. kâtip, yazıcı 10. deff: A. tef, zilli çalgı 11. deffâf : A. tef çalan 12. dehre: F. testere 13. delk-pûşân: F. eski hırka giyen; fakir	1. dâc: A. karanlık 2. dakîk: A. ince, dakik 3. dana F. bilen, bilgin 4. dâs: F. orak, tuzak 5. dâş: F. çanak, çömlek ve kireç ocağı 6. dâş-hâne: F. çanak, çömlek ve kireç ocağı 7. dâv: F. satranç, tavla gibi oyunlarda tutulan sıra 8. dây: F. duvar sırası 9. de3b: A. adet, usul, tarz 10. debdebe: F. ululuk, büyük bir

riyakar adamlar	gösteriş, gürültü, patırtı
14. demc: A. göz yaşı	11. debistân: F. okul
15. der-âgûş: F. kucaklama, sarma	12. delâl: A. naz, işve, cilve
16. der-bân: F. kapıcı	13. demâr: F. helak, mahv, ölüm
17. der-bend: F. boğaz, dar geçit	14. deng: F. hayran, şaşkın, sersem
18. der-kenâr: F. kucaklama	15. der-be-der: F. kapı kapı gezen,
19. dermân: F. derman, ilaç, çare	16. serseri, perişan
20. derûn: F. iç, içeri; gönül, yürek	17. derc: A. sokma, arasına karışma;
21. destî : F. testi	yazma
22. dest-mâl: F. mendil; el bezi	18. derdâ: F. yazık, vah, eyvah
23. devâm: A. daim olma, sürme	19. der-hor: F. uygun, münasip, layık
24. dıraht: F. ağaç	20. ders: A. ders
25. dırâz: F. uzun	21. deşne: F. Hançer
26. dîbâ: F. lüks bir çeşit ipek kumaş	22. deşt-rev: F. çölde dolaşan
27. direng: F. bekleme; gecikme; tutma	23. dijem: F. endişeli, düşünceli
28. dirîğâ: F. yazık, eyvahlar olsun	sarhoş, sermest
29. dîz: F. renk	24. dilîr: F. cesur, yiğit
30. dolâb: A. dolap; hile; devreden,	25. duca-gûy: F. dua eden
dönen	26. dûde: F. soy sop, kabile, ocak;
31. dûde: A. kurtçuk	mürekkep yapılan çıra isi
32. duhâ: F. kaba kuşluk vakti	27. dürrâc: A. keklik cinsinden bir
33. dûr-bîn: F. geleceği gören	kuş, çil kuşu, turaç
34. dûşîne: F. dün gece ile ilgili	
35. düldül: A. Hz. Muhammed'in Hz.	

Ali'ye verdiği kır at 36. düm: F. kuyruk 37. dü-tâ: F. iki kat 38. düzd: F. hırsız	
E	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. ebdân: F. cisimler, vücutlar, 2. ebr: F. bulut 3. ebrû: F. kaş 4. edânî: A. aşağılık kimseler 5. edhâ: A. kurbanlar 6. ednâ: A. çok alçak, pek aşağı 7. efgende: F. düşkün, biçâre 8. efkâr: A. düşünceler 9. efşân: F. saçan, serpen, dağıtan 10. efşân-per: F. kanat çırpın 11. ehemm: A. daha, mühim 12. ehibbâ: A. dostlar, sevgililer 13. ekber: A. daha, büyük 14. elâ:: gözde sarıya çalar kestane rengi 15. elhân: A. nağmeler, ezgiler 16. emân: A. eminlik, korkusuzluk 17. emel: A. ümit, arzu	1. eb: A. baba, ata 2. ebkem: A. dilsiz 3. ebleh: A. ahmak, pek akılsız 4. ebvâb: A. kapılar 5. ecnâs: A. cinsler çeşitler, soylar 6. eczâ: A. parçalar 7. edvar: A. devirler 8. efâl: A. işler 9. efî: A. engerek yılan 10. efrâd: A. fertler, askerler 11. efsûn: F. büyü, sihir 12. efsûs: F. yazık, eyvah 13. eksûn: F. değerli bir kumaş 14. elvân: A. renkler, çeşitler, rengarenk 15. emânet: A. güvenilen kimseye bırakılan şey 16. emîn: A. güvenilen

18. emîr: A. emir, bey	17. emkine: A. yerler mahaller, evler
19. emlâk: A. sahip olunan mal, mülk	18. emniyyet: A. eminlik, korkusuzluk
20. emn: A. eminlik, güven	19. emvâl: A. mallar
21. emvâc: A. dalgalar	20. enbiyâ: A. nebiler
22. enâmil: A. parmak uçları	21. enbûh: F. çok kalabalık, çokluk, meclis
23. enâr: F. nar	22. endâz: F. sıva, meyil, kast, ölçü, miktar
24. endbend: F. parça parça	23. endâze: F. ölçü, mertebe derece
25. engûr: F. üzüm	24. engîz: F. koparan, karıştıran
26. engüş: F. parmak	25. enîs: A. dost, arkadaş; sevgili
27. enhâr: A. ırmaklar	26. enseb: A. çok yerinde, çok uygun
28. enîn: A. inilti, inleme	27. erkâm: A. yazılar resimler
29. envâ': A. neviler, türler	28. erzâl: A. alçaklar soysuzlar
30. erkân: A. esaslar, direkler; reisler	29. erzânî: F. uygunluk, layık görülme
31. esb: F. at, beygir	30. erzende: F. değerlendirilmiş
32. eshâb: A. sahipler	31. esâmî: A. isimler, adlar
33. esnâm: A. putlar, suretler	32. eşbeh: A. pek benzeyen
34. estâr: A. örtüler, perdeler	33. eşheb: A. beyaz at; arslan; iş
35. eşfak: A. çok merhametli	34. etrâk: A. Türkler
36. eşica: A. ışıklar, aydınlıklar	35. evhâm: A. kuruntular
37. eşk-feşân: F. yaş döken, çok ağlayan	36. evkât: A. zamanlar, çağlar
38. evfak: A. pek uygun	37. evlâd: A. çocuklar; sülale, nesil
39. evtâr-I: A. ihtiyaçlar	38. evlî: A. daha uygun, daha layık; üstün
40. evtâr-II: A. teller	
41. eyvâ: F. ey vay, eyvah	

42. ezâ: A. incinme, eziyet 43. ezber: F. ezber 44. ezhâr: A. çiçekler 45. ezmân: A. vakitler, anlar	39. evliyâ: A. erenler, keramet sahibi olanlar 40. evrâd: A. dini dualar, her zaman ağızda dolaşan sözler 41. evreng: F. taht, şan, şeref 42. eymân: A. bahtlar, talihler, sağ taraflar 43. eymen: A. hayırlı, talihli, kutlu saf taraftaki
F	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. fagfûr: F. Çin imparatorlarına verilen bir ad 2. fâhir: A. onurlu, şerefli; kıymetli 3. fâhte: F. üveyik kuşu 4. fâhte-âsâ: F. üveyik kuşu gibi 5. fâhte-veş: F. üveyik kuşu gibi 6. fakîr: A. fakir, yoksul 7. fâris: A. atlı; binici 8. fazîlet: A. insandaki güzel vasıf, erdem 9. fem: A. ağız 10. fer: F. parlaklık, aydınlık; kuvvet 11. ferâmûş: F. unutma, unutuş	1. fahr: A. övünme, böbürlenme 2. farz: A. Allah'ın her Müslümanın yerine getirmesi gereken emri 3. fâsık: A. günah işleyen, fesatçı 4. fâtih: A. fetheden, bir memleket zapteden 5. fatîr: A. olmamış, derecesini bulmamış 6. fâyide: A. ayda, kazanç 7. fâyiz: A. bolluk, çokluk, taşan 8. felâket: A. felaket, bahtsızlık 9. fenâ: A. yok olma, yokluk, kötü; maddi varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma

12. ferdâ: F. yarın, gelecek zaman	10. ferd: A. tek; yalnız, soyutlanmış
13. ferîd: A. tek, eşi benzeri olmayan	11. ferec: A. sıkıntıdan gamdan kurtulma, darlıktan sonra gelen sevinç, zafer
14. ferr: aydınlık; kuvvet, iktidar	12. fersude: F. yıpranmış, eskimiş
15. ferrâş: A. süpüren	13. fettâh: A. fetheden, açan
16. fesâhât: A. güzel, açık ve iyi söz söyleme	14. fetva: A. Şeyhülislam ve müftülerin verdikleri din hükümleri
17. feth: A. açma, açış	15. fevt: A. elden kaçırma, kaybetme; ölüm
18. feylesof: A. filozof	16. figâr: F. yaralı
19. feyyaz: A. Allah	17. fbl: A. iş, fiil
20. fiskıyye: A. fiskiye	18. firâr: A. kaçma, savuşma
21. fıdan: fıdan	19. firâş: A. döşek; yaygı; hasır, halı
22. fırâk: ayrılma, ayrılış, ayrılık	20. fırîb: F. hile, aldatma
23. fireng-istân: Avrupa	21. firih: F. çok, fazla, güzel, hoş
24. fırûz: A. mesut, mutlu, iyi bahtlı	22. fırûze: F. gök renkli; açık mavi firuze taşı
25. furât: A. tatlılık	23. fûlâd: A. çelik
26. fursat: A. uygun zaman	24. fuşûş: A. yüzük taşları
27. fûlfûl: A. karabiber	25. fûta: A. peştamal
28. fûlk: A. gemi; kayık	26. fuzûl: A. lüzumsuz, fazla
29. fürûş: A. döşemeler	27. fûcur: A. ahlaka aykırı durum; günahkarlık
30. fürûzân: F. parlayan, parlak	28. fükûk: A. feshetmeler, bozmalar;
31. füsûn: F. sihir, büyü	
32. fütâde: F. düşkün; tutkun; çare	

	kurtarmalar, çözmeler 29. fûlân: A. herhangi bir kişi, filan 30. fünûn: A. hüneler marifetler; bilimler 31. fürû-ten: F. alçak gönüllü 32. fürûzan: F. parlak, parlayıcı 33. füsûn: F. sihir, büyü 34. fütûh: A. açma; zafer, galibiyet 35. fütur: A. ümitsizlik, keder; zayıflık; usanma 36. fütüvvet: A. cömertlik; yiğitlik; soy temizliği 37. füzûn: F. artık, fazla
G	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. gaffâr: A. Allah 2. galibâ: A. galiba, belki 3. gâliye: A. misk ve anberden yapılmış siyah renkli koku 4. gamze-kâr: F. gamzeli 5. gâr: A. mağara, in 6. garrâ: A. ak, parlak, gösterişli 7. gâv: F. öküz, sığır 8. gazâ: A. din uğruna savaş	1. gadr: A. hainlik, vefasızlık; haksızlık 2. gafûr: A. mağfîret eden; Allah 3. galat: A. yanlış, yanılma 4. gâm: F. adım; ayak; köy 5. gamz: A. göz kırpma; münafıklık etme 6. ganâyim: A. ganimetler 7. ganîmet: A. düşmandan alınan mal; emeksiz kazanç

9. gazab-nâk (F.a):: öfkeli; kızgın	8. garâbet: A. gariplik, tuhaflik
10. gencîne: F. hazine	9. garav: F. ney; kalem; mızrak
11. gendüm: F. buğday	10. garâyib: A. tuhaf, şaşılacak şeyler
12. germiyyet:: hararet, sıcaklık	11. gavr: A. dip, esas, hakikat
13. gill: A. kin, garez, düşmanlık	12. gâyib: A. görünmeyen; kayıp
14. gilmân: A. tüyü çıkmamış gençler	13. gebr: F. Mecusi; savaş elbisesi
15. gil: F. kil, balçık	14. gerçi: F. her ne kadar, ise, gerçi
16. girîbân: F. elbise yakası	15. gerdende: F. dönme
17. girişme: F. naz, işve, cilve	16. gezek: F. meze
18. giryân: F. ağlayan, ağlayıcı	17. gezend: F. zarar; elem; afet
19. giryê: F. ağlama, ağlayış, gözyaşı	18. gîrv: F. çılgılık
20. guftâr: F. söz	19. gîrre: A. kibirli, mağrur
21. gulâm : A. tüyü çıkmamış delikanlı	20. gıybet: A. çekiştirme; kaybolma
22. gurre: A. aklık, parlaklık	21. gızâ: F. gıda
23. gûş: F. kulak; işitme, dinleme	22. gufrân: A. affetme
24. gûşvâr: F. küpe	23. gûgird: F. kükürt
25. gûşvâre: F. küpe	24. gulû ~ gulûv: A. hücum
26. gûyende: F. söyleyen, söyleyici	25. gunc: A. naz, cilve, eda
27. gûyiyâ(F):: gûya, sanki	26. gurebâ: A. garipler, kimsesizler
28. gûfte: F. söyleniş, söylenmiş	27. gurûb: A. bir gök cisminin batması
29. gül-nâr: F. nar çiçeği	28. gülâc: F. içerisine toz halindeki acı ilaçları koymak için eczacıların yaptıkları nişastadan yapılan yuvarlak mahfaza; güllaç
30. güşâyîş: F. açılma, açıklık	
31. güvâhî: F. şahitlik, tanıklık	
32. güzâf: F. beyhude, boş	

33. güzîn: F. seçkin, beğenilmiş	29. gül-bîz: F. gül serpen
	30. gül-bûy: F. gül kokusu
	31. gül-bün: F. gül kökü, gül fidanı
	32. gül-cebîn: A. gül alınlı
	33. gül-had(d): F. gül yanaklı
	34. gül-han: F. külhan, hamam ocağı
	35. gülmîh: F. çivi altına konulan kabara
	36. gül-pâş: F. gül saçan
	37. gül-rîz: F. gül saçanı meşhur bir çeşit lale
	38. gül-ruh: F. gül yanaklı
	39. gül-ruhsâr:: F. gül yanaklı
	40. gül-rûy: F. gül yüzlü, al yanaklı
	41. güm: F. kayıp, yitik
	42. gümân: F. sanma, zan
	43. güm-râh: F. yolunu şaşırmış
	44. güng: F. dilsiz
	45. gürîz: F. kaçma, kaçan
	46. gürûh: F. cemaat, bölük
	47. güstâh: F. küstah, saygısız
	48. güvâh: F. delil
H	
BÂKÎ	NEVÂYÎ

1. habâb-âsâ: F. hava kabarcığı gibi	1. haber-dâr: F. haberli
2. habâb-vâr: F. hava kabarcığı gibi	2. habîbu'l-lâh: A. Allah'ın sevgilisi
3. habeşî: A. Habeşistan halkından olan kimse	3. habl: A. ip, urgan
4. hâcî A. hiciv yazar	4. habs: A. hapis, alıkoyma
5. hafekân: A. yürek oynaması, sıkıntı vurma	5. hacc: A. hac
6. hafıkân A. doğu ve batı tarafları	6. hâcib: A. perdecî, kapıcı
7. hâk-bûs: F. yer öpme	7. hacîl: A. utanmış, utançtan yüzü kızarmış
8. hakîkat-nümâ: F. gerçeği gösteren	8. haclet: A. utanma
9. hakîmâne: F. hakimcesine	9. hâdî: A. doğru yolu gösteren mürşit
10. hâk-isâr: F. toprağa bulanmış	10. hadîka: A. bahçe
11. hâkister: F. ateş külü; mec. bülbül	11. hvâhân: F. istekli
12. hakk: A. Allah; doğruluk, uygunluk, pay; mevzu	12. hâkî: F. toprakla ilgili, toprak renginde
13. hakkâ: A. doğrusu	13. hakîkî: A. gerçek
14. hakkâk: A. hakkeden, mühür vs. kazıyan	14. hâk-nişîn: F. yoksul, dilenci
15. hâk-pây: F. ayağın tozu	15. hâk-râh: F. yol toprağı
16. halâvet: A. tatlılık, şirinlik	16. hâlâ: A. hâlâ, henüz
17. halel: A. ara, boşluk	17. halâ: A. boşluk, uzay
18. hâlet-bahş: F. hal bağışlama	18. halâyık: A. mahluklar, yaratıklar, insanlar
19. halhâl: A. halhal, ayak bileziği	19. halîfe: A. halife, padişah
20. hâlî: F. bir ben	20. halîk: A. değerli; terbiyeli
	21. halîl: A. dost, samimi

21. hâlî: şimdi, şimdiki	22. hallâl: A. halleden, çare bulan
22. hâlik: A. yaratan, Allah	23. halt: A. karıştırma
23. halk: A. insan	24. halvet-nişîn: F. halvette oturan
24. hallâc-sıfat: A. hallaç gibi	25. hamî: F. eğrilik
25. halvet-sarây: F. bir hükümdarın özel dairesi	26. hâmil: A. sahip, malik; taşıyan
26. ham-be-ham: F. kıvrım, kıvrım	27. haml: A. yüklenme, yükleme
27. hamdü li'llâh: A. Allah'a şükür	28. hams: A. beş
28. hamel: A. Serv burcu ile Süreyya manzumesinin yakınlarında bulunan bir burç	29. hâmûn: F. büyük sahra, çöl bozkır
29. hâme-sıfat: F. kalem gibi	30. hvâr: F. hor, hakir, aşağı
30. hammâm: hamam	31. harâbâtî: F. vaktini meyhanede geçiren, süfli harâbî: A. viranlık, harap olmuş
31. hamrâ: A. çok kırmızı	32. harec: A. günah
32. hancer-dâr: F. hançerli	33. hareket: A. hareket, davranış
33. hancer-sıfat: A. hançer gibi	34. harîdâr: F. satın alan, alıcı
34. hande: F. gülme, gülüş	35. harîrî: A. ipekli
35. harâb-âbâd: F. tam harabe	36. hârîş: A. kaşıntı
36. hark: A. yakma	37. harrâz: A. ayakkabı tamircisi
37. har-tabc: F. eşek yaradılışlı	38. harûn: A. huysuz, inatçı
38. hasb: A. göre, nazaran	39. haseb: A. asillik
39. hasım: A. düşman	40. hasen: A. güzel, iyi
40. hasmâne: F. düşmancasına	41. hasib: A. değerli, itibarlı
41. hasm-efgen: A. düşmanı yenen	42. haslet: A. huy, yaratılış, mizaç
	43. hâssa: A. özel

42. haste-dil: F. gönlü hasta	44. hâşiye: A. kenar, pervaz
43. haste-hâtır F. gönlü kırık	45. haşmet: A. büyüklük, heybet; kızgınlık
44. hatar-nâk: F. tehlikeli	46. hâtıf: A. göz kamaştıran
45. hatây: A. Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen ad	47. hatm: A. mühürleme
46. hâtıra: A. hatırdaki kalan	48. havâlet: A. birine bırakma, ısmarlama
47. hâtır-nişân: F. hatırdaki kalan	49. havsala: A. akıl, zihin
48. hâtır-perîşan: F. gönlü perişan	50. havvâs: A. harf ve benzeri şeylerden ahkam çıkarma
49. havrâ: A. âhû gözlü	51. hayyîr: A. çok hayırlı; her zaman iyilik eden
50. havz: A. havuz	52. hayyîz: A. mekan; taraf, meydan
51. hây: F. vay !,eyvah!	53. hazen: A. gam, keder
52. hayâ: A. utanma; ar, namus	54. hâzin: A. bekçi; hazinedar
53. hayât: A. hayat	55. hazrâ: A. yeşil, yeşillik, sebzelik
54. hayder-şeca'ât: A. yürekli Ali	56. hedâyâ: A. armağanlar, hediyeler
55. hayf: A. haksızlık, zulüm; heyhât	57. hediyye: A. hediye, armağan
56. hayfâ: A. haksızlık, zulüm; yazık ki, vah!	58. hefte: F. hafta
57. hayme: A. çadır	59. hem-averd: F. savaşan iki kişiden her biri
58. hazef A. topraktan yapılan çanak çömlek	60. hem-cins: F. aynı soydan
59. heft-ser: F. yedi başlı	61. hem-dest: F. ortak, el ele veren
60. hele: özellikle, hiç olmazsa	62. hem-kadem: F. arkadaş
61. helvâ: A. helva	63. hem-kâre: F. aynı işi işleyen
62. hem-cenâh: F. denk, eşit	

63. hem-cinân: F. yanyana bulunan, arkadaş	64. hem-kâse: F. kadehleri bir olan
64. hem-hâl: F. bir halli	65. hem-rev: F. beraber giden, yol arkadaşı
65. hemîşe: F. daima, her vakit	66. hem-sâye: F. komşu
66. hem-rikâb: F. atbaşı beraber	67. hem-seng: F. aynı ölçüde (olan)
67. hem-ser: F. kafadar; eşlerden her biri	68. hem-sohbet: F. birbiriyle konuşan, sohbet eden, arkadaş
68. hem-sifâl: F. kadeh arkadaşı	69. hemtâ: F. benzer, denk, eşit
69. hem-vâre: F. daima, her zaman	70. hem-vâr: F. eşit, düz, beraber
70. hem-vârî: F. düzlük	71. hencâr: F. usul, yol, kural
71. hem-zebân: F. dilleri bir olan	72. herze: F. boş, saçma söz, beyhude abes, faydasız
72. hep: hep, bütün, tüm olarak	73. herze-gerd: F. boş sözlerle dolaşan, avare
73. herîf: A. adam	74. herze-meres: F. sapmış, yoldan çıkmış
74. herkes: F. herkes	75. heyhat: A. yazık, ne yazık
75. hevâ-dâr: F. havadar, etrafı açık	76. hezeyân: A. sayıklama, saçma sapan konuşma
76. hezâr: F. bin	77. hezl: A. şaka, alay
77. hezâr: F. bülbül	78. hıfz: A. saklama, ezberleme
78. hezârân: F. binler, binlerce	79. hikke: A. kaşıntı
79. hırîdâr: F. müşteri, satın alan	80. hıref: A. sanatlar meslekler
80. hirmen-sûz: F. harman yakan	81. hirmân: A. mahrumluk, ümitsizlik
81. hısâl: A. huylar, tabiatlar	
82. hışm: A. kızgınlık, öfke	
83. hışm-nâk: F. öfkeli	
84. hıyâm: A. çadırlar	
85. hızr-veş: F. hızır gibi	

86. hikâye: A. hikaye, anlatma	82. hısm: A. yakın, akraba
87. hilâl-âsâ: F. hilal gibi	83. hısn: A. sağlam, sarp yer, kale
88. hilâl-ebrû: F. hilal kaşlı	84. hışt: F. kerpiç, tuğla, kısa el mızrağı
89. himmet: A. gayret, emek, çalışma	85. hıyâbân: F. bahçe aralarında kenarları çiçek fidanlarıyla çevrilmiş bahçe yolları
90. hindî: A. Hintli; Hintli gibi siyah olan	86. hıyânet: A. hainlik
91. hirmen: F. harman	87. hilâfet: A. halifelik
92. hisse: A. pay, nasip	88. hîle-ger: A. hile yapan, düzenbaz
93. hitâb: A. hitap	89. hilkat: A. yaratılma, yaratılış tabiat
94. hocend: hoca efendi	90. hîme: F. odun, kütük
95. hokka-bâz-vâr: A. hokkabaz gibi	91. hişâl: A. huylar, ahlaklar
96. hoş-bû: F. güzel koku	92. hiss: A. duygu, his
97. hoş-dem: F. iyi arkadaş	93. hvîş: F. soy, sop, akraba
98. hoş-hvân: F. okuyuşu güzel	94. hiz-I: F. puşt
99. hoş-nesîm: F. güzel yüzlü	95. hiz-II: F. coşkunluk, dalgalanma
100. hoş-reftâr: F. güzel yürüyüşlü	96. hod-fürûş: F. kendini öven
101. hoş-ter: F. daha hoş	97. hod-perest: F. kendini beğenmiş
102. hû: A. Allah	98. hoş-dil: F. gönlü hoş, memnun
103. hûbân: A. güzeller, iyiler	99. hoş-hal: F. mutlu, hali vakti yerinde
104. hubb: A. sevgi	100. hoş-harekât: F. güzel yürüyüşlü
105. hudâvend: F. Allah; sahip, mâlik; hükümdar	101. hoş-lehce: F. tatlı dil
106. hûnîn-ciger: F. kanlı ciğer	102. hoşnûd: F. razı, memnun, hoşnut
107. hûn-pâş: F. kan döken	103. hoş-nümâ: F. güzel görünen
108. hurde: F. yenilmiş	

109. hûrî-veş: F. huri gibi, çok güzel	104. hoş-vakt: F. hali vakti yerinde, mutlu
110. hurûs: F. horoz	105. hoy: F. ter
111. husrev: F. padişah, sultan	106. huffâş: A. yarasa
112. husrevâ F. "ey sultan"	107. hulk: A. huy, tabiat
113. husrevâne: F. hükümdarca	108. hulle: A. cennet elbisesi, güzel elbise
114. hussâd: A. haset edenler	109. humret: A. kırmızılık, kızılılık
115. huşk-leb: F. susamış	110. hûn-âmîz: F. kanla karışık 212/3
116. hümâ: F. devlet kuşu, talih kuşu	111. hûn-âşâm: F. kan içen
117. hümâ-pervâz: F. hüma gibi yüksekten uçan, yüksekten konuşan	112. hûn-bahâ: F. diyet, kan pahası
118. hümâyûn-bâl: F. mübarek kanat	113. hurd: F. yiyecek
119. hümâyûn-fâl: F. mübarek fal	114. hurkat: A. yanıklık, yanık; çıban
120. hürmüz: F. Zerdüştlerin hayır tanrısı	115. hûr-peyker: F. huri yüzlü
121. hüseynî: A. Türk müziğinde bir makam	116. hursend: F. kanaat eden, gözü tok
122. hüşyâr: F. akıllı uslu	117. hurûf: A. harflar
123. hüzn: A. gam, keder	118. husûl: A. üreme, hasıl olma
	119. husûsiyyet: A. özellik; yakınlık, ahbaplık
	120. hûş: F. akıl; ölüm; zehir
	121. huş-mend: F. akıllı
	122. huşunet: A. inatçılık, kabalık, sertlik
	123. hûş-yâr: F. akıllı
	124. hût: A. büyük balık; balık burcu
	125. hutût: A. çizgiler, yazılar; yollar

	126. hübût: A. yukarıdan aşağı inme, düşme, uyuma 127. hücec: A. deliller, senetler 128. hücre: A. göz; odacık
I	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. ııkâl: A. köstek, engel 2. ıık: A. gerdanlık 3. ıirk: A. kök; damar 4. ııyâl: A. çoluk çocuk, aile 5. ıztırâb: A. acı, elem	1. ıırâk: A. musiki makamlarından biri 2. ısfahânî: F. Türk müziğinin en eski makamlarından biri 3. ıslâh: A. iyileştirme, düzeltme 4. ıstılâhât: A. tabir, terim 5. ıışk: A. aşk 6. ıtlâk: A. bir kelimeyi belirli bir anlam vermeden söyleyivermek; bırakmak 7. ıitr: A. güzel koku 8. ııvaz: A. bedel, karşılık 9. ııyâdet: A. ziyaret etme; hatır sorma 10. ııyân: A. belli, açık, ortada 11. ııyâr: A. altın, gümüş ve başka madenlerin karışma derecesi 12. ıızam: A. gözde; büyüklük; fevkalade; kederli 13. ıızlâl: A. azdırma, doğru yoldan çıkarma

	14. ıztırâr: A. çaresizlik, mecburiyet
İ	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. ibni: A. oğul	1. ‘ibâdet: A. ibadet
2. ibrâm: A. zorlama, üstüne düşme	2. ibhâm: A. açıklamama, sözün anlaşılamayacak derecede kapalı olması
3. iftihâr: A. öğünme; şeref, şan	3. ‘ibret: A. kötü bir hadiseden alınan ders; tuhaf
4. igvâ: A. azdırma, ayartma	4. ibtidâ: A. ilk olarak, başlangıç
5. ihrâk: A. yakma, yakılma	5. ibtilâ: A. bir şeye aşırı düşkünlük
6. ihtirâc: A. icat etme	6. îcâd: A. vücuda getirme, yeniden bir şey çıkarma
7. iḥvân: A. candan dostlar	7. ‘îd: A. bayram
8. ikrâr: A. bildirme, söyleme	8. idbâr: A. talihsizlik, düşkünlük
9. iktidâr: A. güç yetme	9. ‘iffet: A. namus, temizlik
10. iltiyâm: A. yara kapanma, onulma	10. iflâs: A. bitirme, tüketme
11. iltizâm: A. gerektirme, lüzumlu olma	11. ifrât: A. aşırı gitme
12. ilzâm: A. susturma	12. ihdâs: A. meydana getirme
13. imtinân: A. iyiliği başa kakma	13. ihrâc: A. çıkarma
14. imtizâc: A. uyuşma; uygunluk	14. ihrâm: A. hacıların Kabe’yi tavaf için Mekke haricinde örtündükleri dikişsiz kıyafet
15. inkıtâc: A. kesilme; tükenme	15. ihsâs: A. duyurma, sezdirme
16. inkıyâd: A. boyun eğme	
17. inkisâr: A. kırılma, gücenme	
18. inşâ: A. yapma, meydana getirme	
19. intisâb: A. bir yere bağlanma	
20. irtihâl: A. göçme; ölme	
21. irzâ: A. razı	
22. istâde: F. ayakta durmuş	
23. istifsâr: A. sorma, sorulma	

24. istimâc: A. dinleme, işitme	16. ihtilât: A. karışma, katışma, karşılaşp görüşme
25. istimdâd: A. meded, yardım isteme	17. ihtimâm: A. özenme, dikkat ve gayretle çalışma
26. istinâd: A. dayanma, güvenme	18. ihtirâk: A. tutuşup yanma; bir gezegenin güneşe yaklaşması
27. işrâk: A. parlatma, ışıklandırma	19. ihtisâb: A. hesap sorma; sorumluluk
28. iştihâ: A. istek; iştah	20. ihtisas: A. uzmanlık
29. iştihâr: A. ünlü , meşhur olma	21. ihtiyâc: A. ihtiyaç, gereklik
30. itirâf : A. itiraf	22. ihtiyât: A. sakınma; tedbirli bulunma
31. izhâr: A. gösterme, ortaya çıkma	23. ikâb: A. eza, cefa, azap
32. izn: A. izin	24. ikdâm: A. gayret ve sebatla çalışma
	25. iktihâl: A. sürme çekme, çekinme
	26. ilâc: A. ilaç, çare
	27. ilâh: A. tanrı, Allah
	28. ilâm: A. bildirme, anlatma
	29. ilhâh: A. ısrar etme, direnme
	30. iltimâs: A. kayırma
	31. itikâd: A. inanma
	32. itmâm: A. tamamlama, sona erdirmе
	33. izzet: A. saygı, değer, kuvvet, yücelik

BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. jengâr: F. pas, kir; bakır yeşili	1. jende: F. eski, yamalı hırka 2. jerf: F. derin; çok 3. jûlîde: F. dağınık (saç)
K	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. kader: A. Allah'ın taktiri; alın yazısı 2. kâfiye: A. şiirlerin sonunda tekrar eden harflerin birleşmeleri 3. kâh-keşân: F. saman yolu 4. kahve: A. şarap; kahve 5. kâ'il: A. söyleyen; boyun eğmiş; inanmış 6. kal: A. koparma, sökme 7. kalâtâ: Galata 8. kâm-kâr: F. isteğine ulaşmış, mutlu 9. kâm-yâb: F. kâm bulucu; mutlu 10. kanâ'at-pîşe: F. kanaate alışmış 11. ka'r: A. dip, nihâyet, derinlik 12. katre-vâr: A. damla gibi 13. kattâl: A. çok öldürücü 14. kavvâs: A. oklu asker; bekçi 15. kâz: F. makas 16. kef-gîr: F. kevgir 17. kefil: A. kefalet eden 18. kehhâl: A. göze sürme çeken	1. kâbin: F. damadın geline verdiği ağırlık, para, eşya 2. kâc: F. tokat, darbe; yıkım 3. kafâ: A. arka, ense 4. kâfûr: A. hekimlikte kullanılan saydam renkli güzel kokulu bir madde 5. kâğaz: F. kağıt 6. kâh: F. saman, saman çöpü 7. kâhil: A. olgun, orta yaşlı 8. kahkaha: A. yüksek sesle gülme, kahkaha 9. kahramân: F. kahraman, cesur yiğit 10. kaknus: F. çok delikli gagasından yel estikçe türlü sesler çıkaran iri bir hayal kuşu 11. kâkum: A. siyah kuyruklu, derisi çok makbul bir hayvan;, kürk 12. kâlâ: F. kumaş; sermaye 13. kâlib: A. beden, gövde, örnek

19. kelle: F. baş, kafa	14. kâm-I: F. dizgin; turşu kabilinden bir çeşit yiyecek
20. kemhâ: F. ipek kumaş	15. kâm-II: F. emel, arzu, istek lezzet, zevk
21. kem-ter: F. aşağı; itibarsız; noksan	16. kâmî: F. mutluluk
22. kerân: F. kenar, uç	17. kâm-revâ: F. isteğine ulaşmış
23. kes: F. kişi, kimse	18. kâ'r: A. çukur, dip
24. kesel: A. gevşeklik, uyuşukluk	19. karâbet: A. yakınlık, hısımlık
25. keşef: F. kaplumbağa	20. karîn: A. yakın
26. keyd: A. hile, oyun	21. karn: A. yüzyıl, asır
27. kıtâr: A. katar	22. katl-i 'âm: F. kıyım, katliam
28. kulkul: A. ruhu hafif, eli tez (adam)	23. kâz: A. kadı
29. kulle: A. dağ tepesi; kule	24. kefş: A. ayakkabı
30. kûze: F. su testisi	25. kizb: A. yalan
31. kühne-sifâl: eski çanak	26. kûre: F. dökümhane, kuyumcu fırını, fırın
32. külüng: F. taşçı kazması	27. kût: A. yiyecek, besin
33. küsûf: A. güneş tutulması	28. kuzah: A. renk renk olan çizgi
34. kü'ûs: şarap dolu bardaklar	29. kühûlet: A. olgunluk çağı
	30. künc: F. köşe, bucak
	31. küngüre: F. kubbenin tepesi
L	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. lâ-cerem: A. kuşkusuz, hiç şüphesiz, hiç durmadan, durmaksızın, hemen	1. lâ-ekall: A. en azından
2. lâgar: F. cılız, zayıf	2. laffâz: A. çok konuşan, bilgiçlik taslayan, hitabet yeteneği olan

3. la'lîn: F. lal renkli, kırmızı 4. la'lîn-kabâ: F. la'l renkli, kırmızı kaftan 5. la'lîn-tabak: F. lal renkli tabak 6. la'lîn-tâc: F. lal işlemeli murassa taç 7. lâlâ: F. erkek çocuk eğitimcisi 8. la-yu'ad: A. pek çok, sayısız 9. leked-kûb: F. ayak altına alıp çiğneme 10. lenger: F. çapa, tekke sahanı 11. leşger: F. asker, ordu 12. leşger-geh: F. ordugâh 13. levendâne: A. edâlî, gösterişli, çekici 14. li'âm: A. alçaklar 15. li'âm: A. gem, dizgin 16. lucce: A. engin deniz, umman 17. lû'lû: A. inci	3. lahn: A. ezgi, nağme 4. lakab: A. takma ad 5. lâmi'a: A. parlayan, parlak 6. lâ-şey: A. pek değersiz iş, bir şey değil 7. levs: A. pislik, murdarlık 8. lu'bet-bâz: F. oyuncu, hokkabaz 9. lukme: A. lokma 10. lûlî: F. baştan çıkarıcı, raks eden (kadın) 11. lûlî-veş: F. rakkase gibi, rakkaseye benzeyen
M	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. ma'cûn: A. hamur kıvamında olan şey; hamur kıvamına getirilmiş ilâç; süzme afyon.	1. mâder-zâd: F. anadan doğma 2. ma'dûm: A. yok olan, mevcut olmayan 3. maglûl: A. susuz kalmış; zincire vurulmuş 4. magrib: A. batı, akşam; batı tarafından olan ülkeler

2. magrûr: A. kibirli, gururlu	5. mahbûbâne: A. sevgili gibi
3. mâ-hazar: A. hali hazırda	6. mahbûs: A. hapsolunmuş
4. mahbes: A. hapisane	7. mâh-cebîn: F. ay alınlı, parlak alınlı
5. mahbûb: A. dilber, sevgili	8. mahcûb: A. utanan, utangaç
6. mahdûm: A. oğul; efendi	9. mahmil-nişîn: A. mahfe üzerinde oturan
7. mahfil: A. meclis	10. mahrec: A. çıkış; kapı
8. mahrûsa: A. büyük şehir	11. mûceb: A. icap etmiş, bir söz veya emrin icap ettiği şey
9. mahsûl: A. semere	12. muhrik: A. yakan, yakıcı
10. mahz: A. aslı, kendisi	13. mukassır: A. kusur işleyen
11. makdem: A. geliş, ayak, ayaklarının altı, saçı saçmak	14. muşa'bid: A. hokkabaz
12. mu'izzü'd-devle: A. makamını yücelten, talihi mübarek	15. müttehem: A. suçlu
13. mûr: F. karınca	16. müzd: F. ücret, kira, mükafat
14. müşâhade: A. gözetim	17. müzevir: A. ara bozucu
15. müşfik: A. acıyan; merhametli	
N	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. nagme-sâz: F. şakımak, şarkı söylemek	1. nâb: F. saf, katıksız
2. nahcîr: F. av	2. nâ-çâr: F. çaresiz, zavallı
3. nahid: F. zühre, venüs	3. nâdir: A. seyrek, az, ender, değerli
4. nâ-hôş: F. hasta	4. nâdire: A. nadir olan şey
5. nâhun: F. tırnak	5. nâ-ehl: A. ehliyetsiz
	6. nâ-fercâm: F. boş, faydasız

6. nâ'im: A. nimete eren; cennet	7. nâ-fermân: F. başına buyruk
7. nâkid: A. sahte parayla gerçek parayı ayıran kişi	8. nagme-serâ: F. türkü,
8. nâzük-leb: F. tatlı dudaklı	9. nagme-zen: f. türkü
9. neberd: F. savaş, mücadele	10. nâ-hakk: A. haksız, boş
10. nefahât: A. güzel kokular, esintiler	11. nahîf: A. zayıf, arık
11. nehâr: A. gündüz	12. nahs: A. uğursuz , bahtsız
12. nerd: F. tavla	13. nahsiyyet: A. uğursuzluk
13. nîze-bâz: F. mızrak oyuncusu	14. nâ-kâm: F. mutsuz
14. nîze-güzârân: F. mızraklı askerler	15. nâ-kâr: F. işe yaramaz
15. nüzhet-gâh: A. mesire, gezme ve eğlence yeri	16. nâş-leb: F. tatlı dudaklı
	17. nükte-feşân: F. nükte saçan
	18. nükte-pâş: F. nükte saçan
	19. nümû-dâr: f. görünen, seçilen
O	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
Ø	Ø
Ö	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
Ø	1. ömr-fersâyî: A. ömrü azaltma
P	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. pâ-der-gil: F. ayağı çamurda, sıkıntıda; aciz, âşık;	1. pâ-best: F. ayağı bağlı, hareketsiz; esir
2. pâk-dîn: F. dini bütün	2. pâ-dâş: F. karşılık; mükafat; arkadaş,

3. pâk-meşreb: F. meşrebi temiz, iyi huylu	3. pâgande: F. atılmış pamuk; pamuk yumağı
4. pâk-nazar: F. parlak bakışlı	4. pâ-mâl: F. ayak altında kalmış, çiğnenmiş
5. pâk-rû: yüzü temiz, güzel	5. pâk-bâz: F. temiz oynayan
6. pâkîze-dil: F. saf, temiz gönül	6. pâk-rû: F. temiz yüzlü, güzel yüzlü
7. pâkîze-gevher~güher: F. halis, hakikî inci	7. pârçe: F. ufak, parça pare
8. pâkîze-güyân: F. şiir ve söyleyişi güzel olanlar, üslup sahipleri	8. pârsâ: F. sofı, dine çok bağlı olan
9. pâkîze-tab: F. cevheri/yaratılışı temiz	9. pâs: F. iç sıkıntısı; bekleme, gözetleme; gecenin sekizde biri
10. pâkîze-zât: F. aslı temiz, temiz meşrepli	10. pâsuh: F. cevap, karşılık
11. paleheng: F. kemer tokası; dervişlerin bellerine bağladıkları ipten kuşak, dizgin	11. pay-endâz: F. ayak atan, ayak atmış
12. pâs-bân: F. bekçi; muhafız	12. pây-mâl: F. çiğnemiş
13. pay-kübân: F. yere ayak vurup oynayarak, hoplaya zıplaya dans ederek	13. pedîd: F. açık, belli, görünür
14. pây-merd: F. yardımcı, şefaatçi	14. pelâs: F. kilim, keçe,
15. perde-der: F. perde yırtan; utanmaz, hayasız	15. perend: F. nakışsız ipek kumaş;
16. perde-serây: F. küçük çadır	16. perestiş: F. aşırı sevgi; kulluk ,
17. perî-rû: F. peri yüzlü dilber, güzel	17. pergâle: F. parça, pay; yama
18. pertev: F. ışık	18. perî-ruhsâr: F. peri yanaklı, çok güzel
	19. perî-vâr: F. peri gibi, çok güzel
	20. perî-veş: F. peri gibi, çok güzel
	21. pervâne-vâr: F. pervane gibi
	22. perveriş: F. besleme, beslenme
	23. perviz: F. üstün; elek; süzgeç; güzellik
	24. pervizen: F. elek,

19. piristû: F. kırlangıç 20. pür-dür: F. incili 21. pür-efsûn: F. çok büyü, esrarlı 22. pür-has u hâşâk: F. çer çöp dolu; zor, engelli 23. pür-hayâl: F. hayali ile dolu 24. pür-hevâ: F. kendinden geçmiş 25. pür-heves: F. arzulu, heves dolu 26. pür-humâr: F. körkütük sarhoş 27. pür-iştiyâk: F. arzulu, istekli 28. pür-kevâkib: F. yıldızlı 29. pür-lemeân: F. parıl parıl 30. pür-lu'lû: F. inci dolu, yaşlı 31. pür-ma'ârif: F. marifet dolu 32. pür-mevc: F. dalgalı 33. pür-nem: F. ıslak 34. pür-şiken: F. kıvrım kıvrım 35. pür-şirâr: F. kıvılcımlı 36. püser: F. oğul, erkek çocuk	25. pes: F. öyleyse, 26. persend: F. beğenme, beğenen 27. pest: F. alçak, aşağı, hafif sesle söylenen 28. pîl: F. fil 29. pûd: F. dokumada enlemesine atılan atkı 30. pûlâd: F. polat, çelik 31. pür-çîn: F. çok bükülmüş 32. püştibân: F. dayanak, yardımcı
R	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. rabbânî: A. ilahî, tanrısal 2. rahât-resân: F. huzura kavuşturan, şad ettiren	1. rabbenâ: A. Rabbimiz 2. râcih: A. üstün tutulan, tercih edilen 105/3

3. rahîk: A. saf ve kokulu şarap	3. ra^cd: A. gök gürlemesi
4. rahmânî: A. ilahî, tanrısal	4. ragm: A. zıddına davranma, körlük ve nispet
5. rahş: gösterişli, güzel at	5. rahm-gâh: A. merhamet edilen
6. raht: F. eşya; eyer, at koşumu	6. rahne: F. yarık, yırtık, gedik, zarar, bozukluk
7. râm: F. itaatkâr	7. râst-rev: F. doğru giden
8. rast-bîn: F. iyi gören	8. reh-neverd: F. yolcu, yola çıkan
9. râz: F. sır	9. reh-nümây: F. yol gösteren kılavuz
10. rebâb: F. telli ve yaylı saz	10. reh-nûmûn: F. yol gösteren, kılavuz
11. recül: A. yetişkin erkek	11. reş-nûmunluk: F. kılavuzluk
12. ref: A. yüce	12. reh-zen: F. yol kesen
13. reh-zen: F. haydut, eşkiya	13. re's: A. baş, başkan, başlangıç
14. rengîn-edâ: F. güzel şakıyan, güzel hikayeler anlatan, cana can katan	14. resâ: F. erişen, ulaşan
15. rengîn-ruhsar: F. güzel yüzlü	15. resen: F. ip, urgan
16. rengîn-ter: F. pek güzel	16. ribât: A. tekke, kervansaray
17. rezm: F. savaş, savaş meydanı, savaşçılık, kahramanlık	17. riyâ-çeş: A. riyakar, iki yüzlü
18. rezm-gah: F. savaş meydanı	18. rîze: F. döküntü, kırıntı, ufak parça
19. ri^câyet: A. koruma, gözetme, saklama	19. rummânî: A. nar çiçeği renginde
20. ribât: A. bağ, bağlantı	20. ru^cûnet: A. bölnlük, insana ağır gelecek hallerde bulunma
21. rîk: F. kum	21. rüste: F. bitmiş, çıkmış, yetişmiş (bitki)
22. rîş: F. sakal	
23. rû-siyeh: F. yüzü kara; ayıplı, rezil	
24. rûyîn-ten: tunç vücutlu	

25. rûbâh: F. tilki; zâhid	
26. ruhâm: A. mermer	
S	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. sa'âdet-mesîr: A. saadet seyranı	1. sabûh: A. sabah içilen şarap
2. sa'âdet-nedm: A. yanında saadet duyulan (padişah)	2. sabûhî: A. sabah içkisiyle ilgili
3. sâbık: A. zaman ve makam olarak bakımından önde olan kimse	3. sa'd: A. kutlu, uğurlu
4. sad-çâk: F. lime lime, paramparça	4. sâfi: A. saf, halis
5. sad-hezârân: F. yüzbinlerce; pek çok	5. sâyim: A. oruç tutan
6. sad-pâre: F. lime lime, paramparça	6. sâgar-keş: F. içki içen
7. sâde-rû: F. yüzünde tüy bitmemiş	7. sâhir: A. büyüleyici
8. sadme: A. vurgun, çarpma	8. sebû-keş: çok şarap içen
9. safvet: A. Maddi ve manevi anlamda temizlik	9. sebûk-bâr: F. yükü hafif
10. safvet-âyîn: A. berrak tabiatlı	10. semer: A. meyva, yemiş; mahsul sonuç
11. sâhib-re'y: A. güç ve kudret sahibi	11. semî'e: A. işiten; Allah
12. sâhib-sa'âdet: A. kutlu kişi	12. serd F. soğuk; sert, haşın
13. sâhib-vekâr: A. vakar sahibi, onurlu	13. sere F. halis altın; iyi, doğru, seçkin
14. sâhib-vücûd: A. sözü geçen	14. sifle: A. alçak, terbiyesiz; cimri
15. saht: F. sert, gergin, katı; merhametsiz	15. sipîdâr: F. ak kavak, ak söğüt
16. sa'îd: A. kutlu, mübarek	16. sitîz: F. kavga, çekişme
17. sâ'il: A. dilenci	17. su'al A. Soru, dilencilik
	18. sitem-kare: F. zulum ve haksızlık eden
	19. sitte: A. altı

18. şâ'ir: A. artan, geriye kalan 19. şâk: F. baldır 20. sakf: A. çatı, dam 21. sehm: A. nasip, pay; ok 22. sekâmet: A. hastalık, sakatlık 23. sitam: altın veya gümüş işlemeli at başlığı 24. şuffa: F. sofa	
Ş	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. şâh-nazar: F. yüce bakışlı; tecrübeli, gün görmüş 2. şütür: F. deve 3. şügüfte: F. açılmış 4. şive-kâr: F. işveli; cilveli 5. şitâ: A. kış 6. şirare: A. kıvılcım 7. şîr: F. aslan 8. şinâver: F. yüzücü 9. şimşâd: F. şimşir ağacı 10. şerha: A. ince ve uzun kesik, yarık 11. şerer-âlûd: F. kıvılcımlı 12. şemşîr: F. kılıç	1. şafak-reng: F. şafak renkli, kızıl 2. şâh-vâr: F. iri ve iyi cins inci 3. şâh-veş: F. hükümdar gibi 4. şâm-gûn: F. akşam renkli 5. şedde A. sıkı bağlama, tasvir; bir harfin iki defa okunması için konulan hareke 6. şemm: A. koklama, koku alma 7. şemme: A. bir kez koklayacak kadar 8. şeng F. neşeli, kıvrak, haydut 9. şer: A. dini kurallar 10. şeyb: A. saç sakal ağarması, kocama 11. şest: F. okçuların parmaklarına geçirdikleri yüksük, balık oltası

13. şemse: A. nakkaşların tavanlarda çizdikleri güneş motifi 14. şeh-per: F. büyük kanat 15. şeb-bû: F. özellikle geceleri kokusu etrafı kaplayan çiçek, şebboy 16. şâne: F. tarak 17. şahne: A. subaşı	12. şihne: A. inzibat memuru 13. şibh: A. benzeme, benzeyen şey 14. şifte: F. meftun, tutkun, düşkün, aşık 15. şikîb: A. sabır, tahammül 16. şirdâğ: F. Kaftan 17. şûr: F. tuzlu; şamata, gürültü 18. şûr-âbe: F. göz yaşı; kirli su 19. şûrb: A. içme, içilme
T	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. tâvus: F. tavus kuşu 2. tâziyâne: F. mızrap; kırbaç 3. ta°zîm: A. hürmet ederek, saygıyla 4. teb: F. sıtma, humma 5. tebhâle: F. uçuk 6. tecrîd: A. soyma, soyunma 7. tef: F. sıcaklık; buhar 8. tehî-dest: F. eli boş; fakir, züğürt 9. te°hîr: A. geciktirme 10. tekye: A. tekke 11. telh: F. acı 12. temâşâ-gâh: A. mesire, gezinti yeri 13. terah: A. gam, keder, tasa 14. ter-dest: F. hünerli, eli yatkın	1. tecvîd: A. bir şeyi güzel yapma, 2. tecvîf: A. oyma, oyuk yer 3. te°emmül: A. iyice düşünme 4. tefahhus: A. inceden inceye araştırma 5. tefâvût: A. iki şey arasındaki fark, ayrılık 6. tefhîm: A. anlatma, bildirme 7. tagayyür: A. değişme, başkalaşma 8. te°hîr: A. geciktirme, sonraya bırakma 9. teh: F. dip, kat 10. tekaddüm: A. ileri geçme, daha yüksekte oturma 11. tek-bend: F. deve tüyü yahut ipekten yapılma kemer 12. tekellüm: A. konuşma

15. tevânâ: güçlü kuvvetli	13. tekfîr: A. birine kafir deme, ortadan kaldırma
16. tevvâb: A. çok tövbe eden kimse	14. temettu°: A. kar etme, kar, fayda
17. tezerv: F. sülün	15. temevvüc: A. dalgalanma, dalga dalga olma
18. tezvîr: A. yalan dolan; iftira	16. temhîd A. yayma, döşetme, düzeltme
19. tırâşe: F. yonga, talaş	17. tenâ°um: A. nimet içinde bulunarak rahat etme
20. tîg-zen: F. iyi kılıç kullanan kimse	18. teneffür: A. tiksınme
21. tîr-bârân: F. ok yağdırma	19. ten-gudâz: F. teni mahveden
22. tîre-dil: F. kötü kalpli	20. terdîd: A. reddetme
23. tiryâk: F. panzehir, afyonlu macun	21. tersâ: F. Hristiyan
24. tîşe: F. külüng, kazma	22. teşne-leb: F. çok susamış
25. tîz-âb: F. kezzap	23. teşrif: A. şerefleendirme, şeref verme
26. tûba: A. bütün cennete gölge saldığına inanılan, kökü yukarıda dalları aşağıda bulunan ağaç, güzelin boyu	24. tevfîr: A. çoğaltma, artırma
27. tûde: F. yığın	25. tıfl-veş: F. küçük çocuk gibi
28. tugra-nüvîs: tuğrakeş, nişancı	26. tırâş: F. tıraş, üstten yontma
29. tu°me: A. lokma	27. tırâz: A. süs, üslup, ipek ve sırma ile işleme
30. tûtiya: A. çinko; güzelin ayağı tozu	28. tehî: F. boş
31. tuyûr: A. kuşlar	29. tîre-manzar: F. kötü görünüşlü
	30. tîre-rûz: F. kara gün
	31. tufeylî: A. asalak, sığıntı
	32. tufûliyyet: A. çocukluk, tazelik
	33. tünd-bâd: F. kasırga, sert rüzgar
	34. tünd-hûy: F. titiz
	35. tüng: F. testi

	36. türkâne: F. Türk tarzında, Türkçe
U	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. ‘ûd-sûz: A. ud kokusu yayma 2. ‘ukâb: A. kartal 3. ‘ulyâ: A. çok yüce	1. ‘ubudiyyet: A. kulluk, kölelik 2. ‘ucb: A. kendini beğenmişlik 3. ‘uhde: A. borç, karşılık, kefil, sorumluluk 4. ‘ukde: A. düğüm 5. ‘ukûbet: A. eziyet, azap, ceza 6. ‘ulvî: A. yüce, yüksek 7. ‘unsûr: A. eleman, unsur 8. ‘uzv: A. uzuv, organ
Ü	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. ümîd-gâh: F. umut kapısı 2. üstühvân: F. kemik 3. üstüvâr: F. sağlam 4. üştür: F. deve	1. ülfet: A. görüşme, konuşma, alışma, dostluk, kaynaşma
V	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. vâlâ-nişân: F. en yüksekte bulunan 2. vassâf: A. övücü 3. vâye: F. kısımet, nasip 4. ve’d-du’â: A. “duamız sizinle beraber”	1. vahş: A. yabani hayvan 2. vahşet: A. vahşilik, ıssızlık, korku 3. vahşet-efzâ: A. vahşet arttırıcı 4. vahşî: A. yabani, insandan kaçan, insan ayağı değmemiş

5. vegâ: A. kavga; savaş 6. vekâr: A. şeref, haysiyet 7. vekkâd: A. Parlak	5. vakf: A. durdurma, duruş, ayırma, bağlama 6. vâkıra: A. vuku bulmuş, gerçek; rüya, düş; cenk 7. vâlî: A. bir ili idare eden en büyük memur 8. vâlih: A. şaşkın, şaşırmış 9. vazîfe: A. ücret, karşılık; ödev 10. vifâk: A. uygunluk, barış
Y	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. yâd-gâr: F. armağan, hediye; hatıra 2. yah: F. buz 3. yeden biyed: A. doğrudan doğruya, vasıtasız 4. yek mu'allak: F. bir takla 5. yek-bâr: F. birden bire 6. yek-dem: F. bir an 7. yek-dil: F. tek yürek 8. yeksân: F. bir, beraber, eşit 9. yerekân: A. sarılık	1. yagmâ: F. yağma, çapul 2. yakîn: A. kesinlikle bilme 3. yâkûtî: A. yakuta benzer 4. yebâb: F. virane, yıkık, harap 5. yek-â-yek: F. tek tek, birer birer; ansızın 6. yek-bâre: F. bir kere 7. yek-reng: F. bir renkte olan 8. yeldâ: F. uzun 9. ye's: A. ümitsizlik
Z	
BÂKÎ	NEVÂYÎ
1. zâg: F. karga, düşman 2. zâviye: A. köşe	1. zâlî: F. ihtiyarlık 2. zarbe: A. vurma, çarpma

3. zekan: A. çene	3. zarf: A. kap, su kabı
4. zemîn: F. yer, yeryüzü	4. zârî: F. ağlayıp sızlanma
5. zemistân: F. kış	5. zâyende: F. anne
6. zenahdân: F. çene;	6. zeber-dest: F. mahir
7. zendeka: A. zındıklık	7. zebûn: F. aciz, güçsüz, zayıf
8. zer-bahş: F. altın bağışlayan	8. zecr: A. zorlama, eziyet
9. zer-endüd: F. ezilmiş varak altının zer mürekkeple sürülmesiyle oluşturulan tezyinat	9. zegan: F. çaylak
10. zer-ger: F. kuyumculuk, kuyumcu	10. zehr-hand: F. acı acı gülme
11. zer-halhâl: F. altın halhal	11. zelîl: A. alçak, aşağılık
12. zer-hokka: F. altın hokka	12. zengâr: F. bakır pası
13. zer-devât: F. altın divit	13. zer-beft: F. sırmalı kumaş
14. zer-mengüş: F. altın küpe	14. zer-efşân: F. altın saçıcı
15. zerrîn-bâl: F. altın kanatlı	15. zer-hall: F. ressamlıkta kullanılan altın eriyiği
16. zerrîn-kemer: F. altın tel ile yapılmış yahut altın paftalı kemer	16. zer-keş: F. yaldızlı, altın işlemeli
17. zerrîn-sitâm: F. altın işlemeli at başlığı	17. zer-nigâr: F. altınla işlenmiş, yaldızlı
	18. zer-pâs: F. altın saçan
	19. zer-rişte: F. altın tel; sarı
	20. zevâyâ: A. zaviyeler; köşeler, bucaklar; küçük tekkeler
	21. zevk-bahş: F. zevk veren
	22. zevrak: A. kayık
	23. zeyn: A. süs, bezek
	24. zıdd: A. zıt, karşıt
	25. zihî: F. ne güzel
	26. zinâ: A. nikahsız çiftleşme
	27. zinde-dil: F. uyanık gönüllü

	28. zindegânî : F. dirilik
	29. ziyâde : A. artma, çoğalma
	30. ziyâret-gâh : F. türbe, ziyaret yeri
	31. zurafâ : A. zarifler
	32. zulmet-âsâ : F. karanlık, gibi
	33. zûnd : A. kendini ibadete verme
	34. zümür-rûd : A. zümrüt; pek yeşil

Osmanlı edebiyatının zirve isimlerinin başında gelen Bâkî ile Çağatay edebiyatının yine zirve şairlerinden Nevâyî'nin eserlerinden seçtiğimiz ve yukarıda verilen 1.658 adet Farsça ve Arapça alıntının 781'i sadece Bâkî, 877'si ise sadece Nevâyî tarafından kullanılmıştır.

Bu tezin başlıca amacı; İran edebiyatını örnekseyerek gelişen klasik Türk edebiyatında Türk şairlerin alıntı sözcüklerle bile olsa da Türkçe; yani Türklerce katkılarını gösterebilmektir. Ekserisi hem Farsçayı hem de Arapçayı mükemmelen bilen bu şairlerin; yüzlerce yıl üzerlerine yüklenen edebî anlam ve çağrışımları kaybetmemek üzere İran edebiyatı dilinde kullanılan Doğu alıntılarını Türkçeleriyle karşılamadan veya değiştirmeden aynen kullanmaya devam etmeleri, zaman zaman klasik Türk edebiyatının bir “uyarlama” ya da “tercüme” edebiyat olduğuna dair gaddar iddialara varılmasına yol açmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun'un Şeyh Gâlib'den verdiği iki örnek şiirle klasik Türk edebiyatının dilinin yer yer Türkçe katkılarla da geliştiği bilinmektedir (Ercilasun, 1999, 396):

*ol serv-i gül-fürûş-ı tecellî-i cilveden
her nahl-i âh bir şecer-i tûrdur bana
...
gûya hayâl-i hatt-ı lebinle müjemde hûn
bâg-ı vefâda tûtî-i zenbûrdur bana*

*gözceğim boyamak ister benim
al boyayıp kan ile dudagını
saldı gönül illerine âfeti
kurdı göz ırmagına otagını
nice tabur dagıtır ol yosmanın
saç dagıtıp egmesi kalpagını
içip içip kendi elinden anın
durmayıp öpmüşüm ayagını*

Ancak bu tezin amacı; Türkçe sözlerle oluşturulan katkılar değil, bu edebiyatın kimliğini oluşturan ve yüzlerce yıl kazandıkları anlam ve çağrışımlarla Doğu alıntılarının ilk kez ya da farklı kullanımlarıyla birlikte oluşan Türk katkısıdır.

bûkalemûn

Örneğin Nevâyî'nin kullandığı Farsça alıntı **bûkalemûn** (Nevayî B-138) sözcüğü bu bakımdan dikkat çekicidir:

bî-vefâdur felek-i bûkalemûn “Dönek felek vefasızdır, sazında ve ritminde bir
sâz u âhengige yok bir kânûn düzen yoktur.”

Bu sözcük Yunanca kökenli *khamailéon* (χαμαιλέον) sözcüğünün Arapçaya ve Farsçaya geçerek aldığı şekildir (Nişanyan). Farsça sözlüklerde, Türkiye Türkçesindeki hayvan anlamı olmamakla beraber, yanar döner bir tür kumaş ve bu kumaştan dikilmiş elbise anlamlarından başka Hint tavuğu, yani hindi anlamları da kaydedilmektedir. Lügat-nâme-i Dihhoda sözlüğünde, Farsça edebiyat dilindeki kullanımlarına örnek olarak Nâsır-ı Hüsrev (XI. yy.), Sa'dî-i Şîrâzî (XIII. yy.) ve Nizâm-ı Kârî (XVI. yy.) verilmekte. Bu örneklerde de daha çok yanardöner ve rengarenk anlamları bulunmaktadır (Dihhoda). Oysa Nevâyî bu sözü, terkip tamlayanı olarak ve “dönek, kahpe” anlamıyla kullanmıştır; yani olumsuz anlamdadır. Ancak sözcüğün Önal Kaya'nın tezinin dizininde verilen “*bulunduğu yerin rengine giren hayvan, (mec.) düşüncesini ve işini sık sık değiştiren kimse*” (821.s.) anlamlarında olmadığı açıktır.

beydak

Bâkî'nin Arapça alıntı **beydak** (Bâkî B-55) sözünü kullanımı da ilgi çekicidir:

<i>beydak-ı hâl-i ruhuñ zülfüñle mestûr eyleme / almaga şâhum gönül ferzânesin açmazdan</i>	“Ey ‘şah’ım, gönül ‘vezir’ini hareketsiz bırakmak için yanağındaki benin ‘piyon’unu zülfünle saklama!”
---	--

Bu sözcük, esâsen Farsça *piyâde* “yaya; piyon” sözcüğünün Arapçalaşmış (muarreb) şeklidir ve Farsçada da “yaya” temel anlamının yanı sıra “satranç piyonu” anlamı vardır (Dihhoda). Bâkî, divanında iki kez *piyade* sözünü “piyon” anlamıyla kullanmasına rağmen bir yerde Arapçalaşmış *beydak* sözünü kullanmıştır:

<i>ferzâne-i cihânsın o ruhlarla sen bu gün şâhân-ı hüsn atûñ öñince piyâdedür</i>	“Sen bu gün o yanaklarla dünyanın ‘vezir’isin; güzelliğin ‘şah’ları, atının önünde ‘piyon’dur.”
<i>nat-ı zemîne at salıcak fâris-i bahâr düşdi şükûfeler hep öñine piyâde-vâr</i>	“Baharın atlısı, yeryüzüne ‘at’ salınca çiçekler hep önüne piyon gibi düştü.”

“Piyon” anlamlı bu iki kelime de Nevâyî’de geçmez.

hark

Yine Bâkî’nin *it-* yardımcı fiiliyle bir kez kullandığı Arapça **hark** “yakma” (Bâkî H-36) sözü de dikkat çekicidir. Nevâyî’de geçmeyen sözcük, Lugat- nâme-i Dihhoda’da edebiyattaki kullanımı tanıklanmamaktadır (Dihhoda). Kâmûs-ı Türkî’de “*ihrâk daha müsta’meldir*”, Lugat-i Nâcî ve Lugat-i Ebu’z-ziyâ gibi sözlüklerde de “*ihrâk ile müterâdifdir*” açıklamaları vardır.

<i>İrmese bir dem eger mevc-i sirişküm her yaña / Şu’le-i âhum zemîn ü âsmânı hark ide</i>	“Göz yaşımın dalgası bir an her yana ulaşmasa ahımın alevi yeri, göğü yakar.”
--	---

‘ayār

Yine Bâkî’nin divanında geçen (Bâkî B-89) ve Nevâyî’de geçmeyen Arapça kökenli **‘ayār** “altın, gümüş gibi madenlerin saflık, halislik ölçüsü” sözünün kullanımı da dikkat çekicidir:

<i>kadr-i eşküm ol bilür kim kıymet-i gevher bile / rûy-ı zerdüm hoş görür şol kim ‘ayâr-ı zer bile</i>	“O, göz yaşımın kadrini mücevher kıymetinde bilir; sarı yüzümü altın saflığında bilerek hoş görür.”
---	---

bînâ

Bâkî’nin Farsça kökenli *bînâ* sözünü “iyi gören, basiretli” (Bâkî B-81) anlamıyla kullanması da dikkat çekicidir; çünkü Farsçada *dîden* “görmek” fiilinin geniş zaman sıfat-fiili olan bu söz “gören” anlamındadır (Dihhoda).

<i>bî-basar fark idemez kanda basar ol âhû/ yine izi tozını dîde-i bînâ gözedür</i>	“Basiretsiz, o ceylanın nerede gezdiğini fark edemez; izini (ve) tozunu yine iyi gören göz görür.”
---	--

bîzār

Bâkî’de geçmeyen Farsça kökenli **bîzār** “bıkmış, usanmış” (Nevâyî B-134) sözünü Nevâyî’nin kullanımı dikkate değer:

<i>gebrekî şal salup ignimge/ boluban hûş u hiredin bîzār</i>	“Gebrekli, şuur ve akıldan bıkip omzuma şal sermiş.”
---	--

Dihhoda bu söz için “uzak, ayrı; nefret eden” anlamlarını vermektedir (Dihhoda).

mahrec

Bâkî’de geçmeyen Arapça kökenli **mahrec** “çıkış” (Nevâyî M-10) sözünü Nevâyî’nin *iyle-* “eylemek” yardımcı fiiliyle birlikte “çıkmaq” anlamında kullanımı dikkat çekmektedir; Osmanlıcada böyle kullanımı pek yaygın değildir:

<i>birev ki dehr mazîkîdîn iylegey mahrec</i> <i>fenâ vü fakr tarîki irür aña menhec</i>	“Dünya darlığından çıkan birisine yokluk ve fakirlik yolu açık yol olur.”
---	---

pîl

Fevâyidü’l-Kîber’de geçen Farsça kökenli **pîl** “fil” (Nevâyî P-28) sözünün, Dihhoda, İran edebiyatı dilinde, başta Firdevsî olmak üzere, yaygın kullanımlarını göstermektedir. Osmanlı edebiyat dilinde birçok hayvan adı yaygın görülürken *pîl* ya da *fil* sözleri pek kullanılmaz.

<i>kuvvet içre aña on pîlçe zûr</i> <i>hâk-veşlig ara yüz ança ki mûr</i>	“Kuvvet olarak ona on fil kadar güç, toprak gibi olmakta yüz öyle ki karınca.”
--	--

3. SONUÇ

Bütün bu incelemelerden de görülebileceği gibi; klasik Türk edebiyatını bazı araştırmacıların söylediği gibi (bkz. Taş, 2019) sadece “uyarlama”, “taklit” veya “tercüme” bir edebiyat olarak görmek doğru değildir. Arapçayı da Farsçayı gayet iyi bilen bu iki büyük Türk şairinin; Farsça edebiyat dilinde pek yaygın olmayan yahut Türkçe edebiyat dilinde kendi çağlarına kadar pek görülmeyen Doğu alıntılarını kullanarak hem ilk olmaları ya da bir gelenek başlatmaları gayet tabiidir. Bu bir sanattır ve sözcükler alıntı bile olsa edebiyat diline bir Türk katkısıdır.

4. KAYNAKLAR

- Aksan, D. (1996), *Türkçenin söz varlığı*, Ankara: Engin.
- Akün, Ö. F. (1994). Divan edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9. Cilt, İstanbul, 389-427.
- Âli Şîr Nevâyî, (1996). *Fevâidü'l-kiber*. Haz. Önal Kaya, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Argunşah, M. (2013), *Çağatay türkçesi*, İstanbul: Kesit.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka lûgatı veya Çağatay sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Banguoğlu, T. (2000), *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Budak, A. (2018). *Baki ve estetiği*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bulut, S. (2017). Asya coğrafyası'nın büyük edibi Ali Şîr Nevâî'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Türk dili'ne katkıları. *Asya Studies. Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number: 1, Autumn 2017, 23-41.
- Bülbül, S. (2019). *Ali Şîr Nevâyî hayatı, sanatı, eserleri*. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Caferoğlu, A. (1964), *Türk dili tarihi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çavuşoğlu, M. (1991). Bâkî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4. Cilt, İstanbul, 537-540.
- Deny, J. (2012), *Türk dil bilgisi*, Çev. Ahmet Benzer, İstanbul: Kabalcı
- Develi, H. (2006), *Osmanlı'nın dili*, İstanbul: 3F.
- Devellioğlu, F. (1998), *Osmanlıca-türkçe ansiklopedik lûgat*, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dihhoda. Lûgat-nâme-i Dihhoda. <https://dehkhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary> (12.02.2023)
- Dilâçar, A. (1964). *Türk diline genel bir bakış*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eckmann, J. (2011), *Harezmi, kıpçak, çağatay türkçesi üzerine araştırmalar*, Haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Eckmann, J. (2017), *Çağatayca el kitabı*, Çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eraslan, K. (1986). Çağatay şiiri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi-Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Divan Şiiri)*, S: 415-416-417, Temmuz - Ağustos - Eylül 1986, 564-717.
- Eraslan, K. (1993). Çağatay edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8. Cilt, İstanbul, 168-176.
- Ercilasun, A. B. (1999), Osmanlı türkçesi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara, C: 9, 391-398.
- Ercilasun, A. B. (2005), *Başlangıçtan yirminci yüzyıla türk dili tarihi*, Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, Ahmet B. (2013). “Tarihî metinlerin transkripsiyonu hakkında”. *Yalın kaya bitigi-Osman Fikri Sertkaya armağanı*. Ed. User H., Gül B, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları; 2013. 235-244.
- Ercilasun, A. B. (2019). “Arap harfli Türkçe tarihî metinlerde zaman ve yer tespiti-metinler nasıl okunmalı?” *Türk Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü; 2019; 2:1-9.
- Ergin, M. (1971) *Azeri türkçesi*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi.
- Ergin, M. (2006), Türk dil bilgisi, İstanbul: Bayrak.
- Gölpınarlı, A. (2014). *Bâkî*. İstanbul: Kapı.
- İpekten, H. (2020). *Bâkî hayatı- sanatı- eserleri bazı şiirlerinin açıklamaları*. Ankara: Akçağ.
- Kaplan, M. (2013). *Şiirin sultanı Bâkî*. İstanbul: Etkileşim.
- Karaağaç, G. (2009), Türkçenin dil bilgisi, İstanbul, Kesit.
- Kaya, Ö. (1989). *Ali Şir Nevâyî-Fevâyidü'l-kiber (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara Üniversitesi doktora tezi, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2013), *Türkiye türkçesinin temeli oğuz türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Köprülü, M. F. (1977). Çağatay edebiyatı. *İslam Ansiklopedisi*, C: 3, İstanbul: Milli Eğitim, 270-323.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Kut, G. (1989). Ali Şîr Nevâî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2. Cilt, İstanbul, 449-453.
- Küçük, S. (2019). *Bâkî dîvânı*. Ankara: TDK.
- Levend, A. S. (1965). *Ali Şîr Nevaî-Hayatı, sanatı ve kişiliği*. Ankara: Türk Dili Kurumu.
- Mengi, M. (2005). *Eski türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Nişanyan. Nişanyan Sözlük <https://www.nisanyansozluk.com> (04.03.2023).
- Niyâzî (2011). *Nevâyî'nin sözleri ve çağatayca tanıklar - giriş, metin, dizinler, tıpkıbası*, Haz. Mustafa Sinan Kaçalın, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özkan, M. (1999). *Erken dönem osmanlı türkçesi*. Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, C: 9, 399-411.
- Özkan, M. (2000). *Türk dilinin gelişme alanları ve eski Anadolu türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztekten Ö. (2018). “Türkiye Türkolojisinde transkripsiyon // transliterasyon sorunu”. *Türkiye ile Türk dünyası arasında bir köprü-Yavuz Akpınar armağanı*. Ed. Muradov, N.- Özkaya, Y., Ankara: Bengü Yayınları; 2018. 600-613.
- Öztekten Ö. (2022). “Türkçedeki doğu alıntılarının ses özellikleri üzerine notlar”. *Odyolojide konuşmanın fonetik (sesbilgisel) ve fonolojik (sesbilimsel) özelliklerinin önemi: Türkçe örneği*. Ed. Kemaloğlu, Y.K., Kasapoğlu, Çengel H., Mengü, G, 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 42-45.
- Öztürk, F. (2016). *Bakî divanı sözlüğü-bağlamli dizin ve işlevsel sözlük*. İstanbul: Dün Bugün Yarın.

- Pala, İ. (2010), *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı.
- Redhouse, J. (1882). *Redhouse's Turkish Dictionary*, London.
- Steingass, F., (1998). *Persian - English Dictionary*, Lebanon.
- Şemseddin Sami (2006). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı.
- Şemseddin Sami (2010). *Kâmûs-ı Türkî*, Haz. P. Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Taş, B. (2019). “Has-Bağçede 'Ays U Tarab'da Klasik Türk Edebiyatının İranî Menşei Tezi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, Yıl: 2019, 67-93.
- Timurtaş, F. K. (1997a). *Makaleler (dil ve edebiyat incelemeleri)*, Haz. Mustafa Özkan, Ankara, TDK.
- Timurtaş, F. K. (1997b). *Osmanlı türkçesi grameri*, İstanbul, Alfa.
- Timurtaş, F. K. (1997c). *Tarih içinde türk edebiyatı*, İstanbul, Boğaziçi.
- Tören, H. (2001). *Alî Şîr Nevâyî-Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (Haz.), (2004), *Ali Şîr Nevâyî'nin 560. doğum, 500. ölüm yıl dönümlerini anma toplantısı bildirileri (24-25 Eylül 2001)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve ‘Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi’. *Turkish Studies*. S. 6/1, 123-156.
- Uygur, S. (2019). *Lehçeler arası sözlükçülük bakımından çağatayca osmanlıca sözlükler ve luğat-i pir Ali Şîr Nevayî*, Ankara: Gece Akademi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay türkçesi sözlüğü*, İstanbul: Eğitim Kitabevi.

5. TEŞEKKÜR

Lisans dönemimden başlayıp yüksek lisans ders ve tez dönemi sürecimde bilgilerinden çokça istifade ettiğim Prof. Dr. Mustafa ÖNER, Prof. Dr. Hatice ŞİRİN ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yasin KAYA hocalarıma destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

Lisans öğreniminin başından itibaren bilgilerinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim, akademik disiplinini kendime örnek aldığım, büyük bir şevkle çalıştığım tezimi bana öneren, gerekli kaynakları bana sağlayan ve sorularımı sabırla cevaplayıp beni her zaman doğru ve güvenilir bilgilere ulaştıran, titiz ve düzenli çalışmayı aşıl原因an muhterem danışman hocam Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN'e lisans, yüksek lisans özellikle de tez sürecim boyunca bana olan güvenini hiçbir zaman kaybetmediği ve beni her daim azimle çalışmaya yönlendirdiği ve süreç boyunca bilgisini, aklını, desteğini ve zamanını esirgemediği için sonsuz bir minnetle teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak her zaman yanımda olan, yetişmemde gerekli olan her türlü maddi ve manevi desteği bana sunan, bana inanmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyen ve bu günlere gelmemin en büyük müsebbipleri olan anneme ve babama çok teşekkür ederim.

Begüm ARSLAN

6. ÖZGEÇMİŞ

İlk öğrenimimi Mustafa Urcan İlköğretim Okulunda, orta öğrenimimi Konak Anadolu Lisesinde tamamladım. 2014 yılında başladığım Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2018 yılında birincilikle mezun oldum. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında tezli yüksek lisans eğitimime başladım. Dört buçuk yıldır Göztepe Nazmi Arıkan Fen Bilimleri Özel Öğretim Kursunda “Türkçe Öğretmeni” olarak görev yapmaktayım.

